

En vestjysk rejsedagbog

Af Carsten Teilman Hald

Hofjægermester A.C. Teilmans rejseforberedelser og rejse Endrupholm-Paris-Bordeaux-St. Croix i 1828 samt erindringer fra årene forud for turen.

De fleste herregårde ejer et eller flere gamle minder, der i tidens løb er blevet overeksponeret, farvet om og i en idealiseret skikkelse gået i arv til de næste generationer, der har holdt den strålende glorie vedlige. Et sådant "klenodie" er mindet om den kgl. jægermester, Charles de Teilman blevet for det tidligere vestjyske herresæde, Kærgård ved Ribe.¹

Allerede i 1927 forsøgte pastor John Richter (1850-1928) i en artikel² i "Fra Ribe Amt" at tegne et portræt af personen, Charles Teilman og gøre op med nogle af de mange muntre anekdoter og fortællinger om "jægermesteren fra Kærgård". John Richter nåede frem til den konklusion, at jægermesteren var *en sammensat natur af særdeles uensartet støbning, snart den sorgløse, muntre svend, der ikke lader sig overvælde af pengesorger, snart den tungsindige grubler, der længes til fortvivlelse efter sin døde hustru, snart den plumpe, hensynsløse jægersmand, der med bøssen på nakken og med de tunge jagstøvler traver rund omkring på heder og i moser, snart den fejende balkavaler i de høje sale og den begejstrede elsker af kunstens herligheder.*³

John Richters artikel blev baseret på den ene af to dag- og erindringsbøger, som

Charles Teilmans rejsedagbog fra 1828.

Foto: Privateje.

jægermesteren efterlod sig.⁴ Den af pastor Richter benyttede er fra Charles Teilmans ældre år, og den indeholder ud over en række meteorologiske og ornitologiske iagttagelser også skildringer bl.a. fra hans konfirmation i Hansted Kirke i 1802 samt fra hans sidste ægteskab. Den anden⁵, der dækker perioden 1823-1828, handler først og fremmest om en rejse, der blev foretaget i 1828: Endrupholm-Varnæs-Flensborg-Antwerpen-Paris-Bordeaux-Martinique-St. Croix og forberedelserne til den. John Richter har også haft den pågældende bog i hænde, men har beklageligvis til sit karakterstudie af jægermesteren stort set undladt at benytte

dens mange forskelligartede oplysninger.

Sigtet med denne artikel er dels at supplere John Richters levnedsskildring af jægermesteren dels at lade dagbogsskriveren selv fortælle om sit liv og sin rejse, om sine stjernestunder og om alle de problemer datidens udenlandske rejser forårsagede. Det var i de sidste årtier før jernbanerne begyndte at gennemskære det europæiske kontinent på kryds og tværs og vende op og ned på de tidligere tiders så eventyrlige og spændende, men også meget besværlige og totalt uforudsigelige rejseforhold.

Rejsedagbogen

Selve dagbogen blev købt i Antwerpen den 22. januar 1828 og er indbundet i det dengang så yndede røde safiansbind. Bogen måler 17X10 cm og har 180 sider, der alle er tæt beskrevet med en fluebensagtig, regelmæssig skrift med en sikker ortografi, snart med blæk snart med en blød blyant. For at understøtte teksten har Teilman i teksten indføjet enkelte sirligt udførte, små blyanttegninger.

Bogen er ført som en typisk kronologisk rejsedagbog, men i ledige stunder undervejs fra Bordeaux til St. Croix har jægermesteren også indføjet erindringer fra årene med hans anden ægtefælle, Sophie Bardenfleth (1803-1826). Herudover indeholder bogen en lang række praktiske oplysninger, som f.eks. et forsøg på at opstille et curriculum vitae samt fortegnelser over familiens daværende medlemmer og over hans meget store venne- og bekendtskabskreds, bestående af medlemmer fra kongehuset, hoffet, godsejerne, videnskaben samt billed- og digterkunsten. Blandt de mere prominente

personer i den sidstnævnte gruppe kan nævnes digteren Adam Oehlenschläger (1779-1850), fysikeren H.C. Ørsted (1777-1851), historikeren Ove Malling (1747-1829) samt kunstnerne C.W. Eckersberg (1783-1853), den meget unge Wilhelm Marstrand (1810-1873) og C.D. Gebauer (1777-1831).

Dagbogens tekst er her blevet redigeret således, at de mange mosaikstykker er samlet i en kombination af kronologisk og tematisk fremstilling omkring de mere markante begivenheder og personer. Da dagbogen er en meget personlig notesbog, der ikke er skrevet med henblik på en senere udgivelse, er de fleste sætninger holdt i en ret ordknap stil, ligesom de fleste person- og stednavne er stærkt forkortede, og for familiemedlemmer kan for- og/eller kælenavne være brugte. Teksten er tilrettet moderne skrivemåde. Ordstilling og tegnsætning kan være ændret, ligesom enkelte ord og større eller mindre passager især med historiske oplysninger om almindeligt kendte turistseværdigheder samt historiske skrøner fra Napoleonstiden, der er hørt ved middagsselskaber i Paris og Bordeaux, her er udeladte. Religiøse og filosofiske betragtninger samt meteorologiske og hovedparten af de ornitologiske iagttagelser er heller ikke medtaget. Personnavnene skrives helt ud, og for at undgå misforståelser er disse forsynet med årstal. Endvidere er de nødvendige kommentarer til forståelse af de enkelte begivenheder flettet ind i teksten. De af jægermesteren benyttede latinske dyre- og fuglenavne er sat i parentes efter den indføjede danske betegnelse. Selve dagbogens tekst står angivet med kursiv.

At formulere sig skriftligt lå let for Teil-

man, og han tænkte over tingene: *Uden tvivl må det være meget adspredende at skrive breve om bord på et skib, hvilken jeg aldrig har forsøgt. Ved Rhinen i vinhøsten måtte det være uendelig behageligt og meget smukkere end i det alt for tørre Frankrig, hvor jeg aldeles ikke kan tænke mig, det er behageligt at bo for længe, undtagen om vinteren på et fransk landgods med tilladelse til at gå på jagt. Malmaison, St. Cloud eller et andet château ikke for langt fra Paris og nogle gode venner sammen, og glæden ville være fuldstændig. Fuglejagt med snekke, agerhøns, fasaner, kramsfugle, dertil kaniner og harer i større mængde og det i mildt behageligt vejr i den mørkeste tid af året.⁶*

Senere, på vej over Atlanterhavet fik han dog mulighed for at skrive, og om det at skrive sine erindringer i det hele taget

udtalte han i et øjeblik misstemning: *Det er egentlig værd at skrive noget – en fortælling – men det allermindste sørgelige kan jeg ikke have med at bestille, fordi min fantasi er lammet – og med det muntre kan jeg ikke holde tråden, men havde jeg ellers gaven, tror jeg, min stemning er som den, der skriver et godt sørgespil!⁷*

Et andet sted efter en stille dag på sejladsen skrev han: *Gud være lovet, at denne dag er overstået. Den var alt for rig på erindringer, der brændte gyseligt.⁸*

Dødsfald og andre sørgelige begivenheder omtales aldrig direkte i dagbogen, men pakkes ind i alverdens omskrivninger. Således står der i forbindelse med hans elskede bror, Tøger Teilmans død på Endrupholm den 17. oktober 1827: *Brevet – uforståeligt, decideret uforståeligt, men hvorfor?⁹*

Endrupholm.

Udsnit af titelvignet fra kort over Skads Herred. Tegnet 1762 af statsråd Tøger Reenberg de Teilmann.

Foto: Privateje

Etatsråd Tøger Reenberg de Teilman til Endrupholm. Malet af Andreas P. Brünniche 1765.

Foto: Privateje.

Etatsrådinde Sophie Amalie v. Gersdorff til Endrupholm og Kærgaard. Malet af Hans Hansen 1794.

Foto: Privateje.

Andreas Charles de Teilmans fødsel, barndom og ungdom

Andreas Charles blev født den 24. juni 1786 på Endrupholm. Charles, som han blev kaldt, var den yngste af etatsråd Tøger Reenberg de Teilman (1721-1788) og hustru, Sophie Amalie v. Gersdorffs (1743-1801) i alt otte børn. De fem døde tidligt, så reelt havde han kun broderen, Tøger (1776-1827) og søsteren, Ingeborg Christiane (1780-1863).

Til Charles opdragelse og undervisning engageredes i 1794 dels stud.theol. Peter Petersen (1777-1849), dels Susanne Anne Bouquet¹⁰ (1767-1843), der skulle læse

fransk med ham. Peter Petersen, der i 1804 blev gift med hans søster, var fra 1818 præst i Varnæs. I 1798 sendtes Charles til Ribe, hvor han var privat elev hos katedralskolens rektor, Lorens Hanssen (1750-1818). Her boede han hos onklen og tanten, stiftsammand W.J.A. Moltke (1753-1835) og Johanne Caspare Rosenørn (1767-1829). Moltke havde fra et tidligere ægteskab sønnen, Ludvig (1790-1864), og mellem de to drenge knyttedes der et venskab. Moltke blev jurist og begyndte sin karriere med diverse amtmandsposter for at ende som udenrigsminister og hofmarskal.

Efter moderens død den 1. maj 1801 kom Charles Teilman til at bo hos sin morbror, major Poul Gersdorff på Hanstedgård (1737-1822) ved Horsens. Herfra tog han i 1804 til København, hvor han fik et hjem på Alleenlyst ved det så fashionable Frederiksberg Allé. Huset ejedes af hans fætter, finansdeputerede Peter v. Wormskjold (1760-1824), der var gift med hans kusine, Margrethe Mette de Teilman (1757-1837) til Ristrup ved Århus.¹¹

På Alleenlyst fik han vel nok sin ungdoms lykkeligste år sammen med den lidt ældre, Morten Wormskjold¹² (1783-1845) og den yngre, Christian Wormskjold (1790-1829), der begge senere blev jurister. Morten påbegyndte efter sin embedseksamen en lovendende forskerkarriere inden for botanikken, hvorimod broderen blev embedsmand på De Vestindiske Øer.

Ornitologiske studier og militær karriere

Den ornitologiske forsknings stade i Danmark havde før år 1800 kun bestået af en række fuglelister i topografiske opslagsværker som f.eks. Erik Pontoppidans Danske Atlas. Til dette havde Charles' far, Tøger Reenberg Teilman bidraget med bl.a. oplysninger om dels de i Vestjylland ynglende fugle, dels med en latinsk beskrivelse af tre forskellige arter af vildænder.¹³ På Endrupholm havde man for at kunne foretage en effektiv fuglebestemmelse haft dels en stor samling af udstoppede fugle, dels kunstmaleren, Jeppe Staun (1747-1826) ansat fra 1774 til 1826 til at afmale egnens fugle.¹⁴

I begyndelsen af 1800-tallet opstod en livlig ornitologisk aktivitet i den vestlige del af landet, og Charles Teilman blev en af de

centrale personer i dette arbejde sammen med juristen Friedrich Boie (1789-1870) i Kiel og juristen Friedrich Faber (1796-1828) i Horsens.¹⁵

For at erhverve sig den nødvendige teoretiske viden for sit ornitologiske arbejde påbegyndte Charles i 1805 et naturvidenskabeligt studie i Hamburg. Dette blev imidlertid som følge af Englandskrigen afbrudt i 1807, da han blev udnævnt til sekondløjtnant ved 2. jyske landeværnsregiment, men allerede i 1808 blev det pågældende regiment nedlagt, og han selv afskediget med rang af kaptajn.

Det første ægteskab

Umiddelbart i forbindelse med sin afsked fra hæren giftede han sig den 17. juni 1808 med Margrethe Christine Elisabeth Wedelsparre (1784-1823), der var en gods ejer datter fra Næstved-egnen. Der findes intet portræt af Elisabeth, men hun beskri-

*Kærgård ved Ribe. 1961.
Foto: Aage Strømø.*

*Endrupholm. Gouache ved Jeppe Staun fra 1805, hvor godset tilhørte Charles Teilmans broder, Tøger Teilman.
Foto: Tøger Amby.*

*Bramminge Hovedgård. Gouache ved Jeppe Staun fra 1814, hvor hovedgården tilhørte Charles Teilmans gudfader, Terman Ølgaard.
Foto: Sigrid Koch Andersen.*

ves i rejsedagbogen således: *Høj, en ædel figur, blå øjne, lyst hår, et ædelt, velsignet, godmodigt udtryk, fin, fin, følelse, talent, et af de bedste mennesker i verdenen.*¹⁶ Med ægteskabet begyndte en ny hverdag, og parret flyttede ind på Kærgård ved Ribe, som han i 1801 havde arvet efter sin mor.

I 1810 tog Charles Teilman det første skridt op ad enevældens sindrige rangstige, da kongen udnævnte ham til kammerjunker, der var et æreshverv, som dog forudsatte en vis hoftjeneste. I 1820 fulgte udnævnelsen til kongelige jægermester, der bl.a. stod for leverancen af vildt til hofhusholdningen, men som også havde et vist opsyn med de kongelige skove.

I forbindelse med statsbankerotten i 1813, hvor Charles Teilman tabte en del penge, herunder også arven fra svigerforældrene, fik han økonomiske problemer. Landbrugs-kriserne begyndte herefter at spidse til, hvorefter Elisabeth og Charles tog en rask beslutning. De flyttede til Endrupholm, og bosatte sig på familiens gods hos hans storebror.

Ornitologiske rejser og projekter

I 1820 foretog Charles Teilman en rejse til Island for at studere det nordatlantiske fugleliv. Her indlogerede han sig hos vennen, stiftamtmand Ludvig Moltke, der året før var blevet gift med Vilhelmine Bardenfleth (1800-1890). Som tak for udvist gæstfrihed gav Teilman en hidtil ubeskreven måge navnet: "Larus Moltke".¹⁷

Hjemkommen fra denne rejse samlede han sin efterhånden omfattende ornitologiske viden og sine mange iagttagelser i bogen: "Forsøg til en Beskrivelse af Dan-

marks og Islands Fugle eller Haandbog i det danske Veideværk", som blev udsendt i 1823 og tilegnet landsfaderen, Frederik VI.

Bogen er på 216 sider og var tænkt som en praktisk håndbog for jægere. Dens undertitel "Veideværk" er hentet fra tysk, og betyder "håndbog for jægere", jf. den tyske glose Weidsack/jagttaske.

Selvom den pågældende håndbog på

Titelbladet til Charles Teilmans Fuglebog. Trykt hos Hyphoff i Ribe 1823.

Foto: Privateje.

ingen måde giver sig ud for at være et videnskabeligt arbejde, så røber den med al ønskelig tydelighed, dels at forfatteren var velbevandret i sin tids fremmedsprogede litteratur på området, dels at han også selv var en fin iagttager, der forstod at beskrive de nordiske fugle på en både saglig, systematisk og samtidig let forståelig måde. Bogen var en af de første fuglebøger på dansk, og vandt som sådan især naturligvis blandt jægere almindelig udbredelse. Bogen blev trykt i Ribe hos Hyphoff. Det bebudede andet bind udkom imidlertid aldrig.

Teilman skriver et sted i bogen¹⁸: *For to år siden havde jeg den fornøjelse, fra hesteryg at anbringe et skud af min overordentlige svære tyrkiske bøsse, hvorved 45 fugle blev liggende.* Det pågældende skud må i sandhed siges at være en kongelig jægermester værdig og sikkert have fået hans samtidige, baron von Münchhausen til at udtrykke sin beundring! I forhold til bogens ellers nøgterne tekst, må man vel regne med, at der er tale om en skrivefejl!

Nyt ægteskab og embede

Elisabeth Wedelsparre døde på Endrupholm den 13. maj 1823 efter længere tids sygeleje. I ægteskabet havde hun født to børn, der begge var døde spæde. Fem år senere skrev han i dagbogen: *Tanken om de lykkelige dage i Næstved på denne tid af året er færdig med at sønderknuse sindet. Dog, al nådens Gud skænkede trøst med håbet, at jeg endnu engang mødte lignende lykkelige øjeblik. Kærligheden er som en venlig tone fra himlen.*¹⁹ Inden da, havde han mistet endnu en hustru.

I dagene fra 27. til 30. juli 1823 deltog Teilman sammen med Ludvig Moltkes svi-

gerfar, kontreadmiral Johan Frederik Bardenfleth (1772-1833) i prins Christian (VIIIs) besøg på Møn. Bardenfleth var hofchef hos arveprins Ferdinand og kronprinsesse Caroline, men herudover var han også generalguvernør på De Vestindiske Øer. Senere på året var Teilman til middagselskab på Nysø, hvor også Bardenfleth deltog sammen med hustruen, Augusta Wilhelmine Hellfried (1775-1861), der var en amtmandsdatter fra Ribe. Også to af deres døtre deltog. Den ene, Sophie Dorothea, født den 28. maj 1803, forelskede sig i Charles, og lykkeligvis var følelserne gensidige.

Det 26. august 1825 udnævntes Charles Teilman til toldinspektør i Christianssted på St. Croix, og den 4. september stod Charles Teilmans bryllup med Sophie Bardenfleth i Christiansborgs Slotskirke med efterfølgende fest i arveprins Ferdinands Palæ – det Bernstoffske – på Bredgade, hvor man havde indrettet palæets kaffestue til brudesuite for det lykkelige par.

Den 18. september 1825 tog de til Hamburg, hvor de opholdt sig i tre uger. Via England nåede de den 19. januar 1826 frem til St. Croix.

Den ægteskabelige lykke blev kort, kun sølle elleve måneder, da Sophie allerede døde et halvt år efter ankomsten til Christianssted den 28. august 1826. Hun kunne som så mange andre danskere, der udsendes til Jomfruøerne, ikke tåle klimaet dér. *Al herren bød og min lykke svandt – og jeg kender ingen helligere pligt end at tjene Guds vilje og mit fødeland.*²⁰ *Uden en elskelig kone er hele livet sørgeligt.*²¹

Heller ikke af hende findes der noget portræt, men i dagbogen gav Charles føl-

*Generalguvernør
Peter v. Scholten.
Litografi. 1832.
Foto: Det Kgl. Biblioteks Portrætsamling.*

gende karakteristik af hende: *Sort hår, mørke øjne, pæn fod, en nydelig figur, et venligt, ædelt udtryk, en madonna, talentfuld, vel opdragen og med et godt hjerte.*

Fjorten dage efter dødsfaldet opsøgte Charles Teilman svigerfarens stedfortræder i embedet som generalguvernør ad interim, Peter v. Scholten (1784-1854) for at søge orlov, da han ønskede personligt at overbringe svigerforældrene i København det triste budskab om datterens død. Den 28. oktober forlod han Sct. Thomas, og den 16. december 1826 var han hjemme på Endrupholm, hvor julen blev fejret sammen med broderen, der også lige var blevet enkemand.

Som følge af isvinter, megen sne og først og fremmest af almindelig modløshed nåede han først til København den 2. april 1827, hvor han indlogerede sig hos sine svigerforældre. I dagbogen skrev han blot: *Palæet var skrækkeligt – på bal!* Hans typiske fāmælthed, når noget var ham ubehageligt, eller gik ham på!

Allerede den 4. april 1827 var han i audiens hos Frederik VI, *der var og er uendelig, ubeskrivelig deltagende og nådig. Samme middag*

til taffel. Også Hendes Majestæt var så nådig, meget rørende at bevidne sin deltagelse! Men jeg var skrækkelig nedtrygt!

I slutningen af april var Teilman igen i audiens hos Frederik VI, som tillod ham at søge forflyttelse til et andet embede i Danmark, men foreløbig måtte han vende tilbage til St. Croix og træffe en nærmere aftale med v. Scholten om afviklingen af toldinspektørembedet i Christianssted.

Tanken om at skulle vende tilbage til Vestindien var ved at slå benene væk under ham. Teilman tålte ikke varme, og flere gange kom han i dagbogen med fortvivlede udbrud som: *Ved Gud kan jeg ikke fordrage nogen form for sydens varme vind med den lette luft.*²²

*Frederik VI. Maleri af C.W. Eckersberg.
Foto: Privateje.*

Ingeborg Christiane de Teilman, gift med pastor Peter Petersen, Varnæs. Miniature af Jeppe Staun.

Foto: Privateje.

Tiden før afrejsen

Charles Teilman havde intet hastværk med at tiltræde tilbagerejsen til De vestindiske Øer, da han havde en fornemmelse af, at han ikke mere ville komme levende tilbage til Danmark. Heldigvis havde kongen tilladt ham at tage tilbage til St. Croix via Paris.

Sommeren og efteråret 1827 gik med familie- og afskedsbesøg, først og fremmest hos søsteren i Varnæs, *hvor jeg tilbragte tolv meget lykkelige dage*. Han besøgte også Wilhelmine og Ludvig Moltke, der nu var stiftsamtmand i Ålborg, og på Ristrup var han

hos Ingeborg Christiane Wormskjold (1784-1859), der var gift med stiftsamtmand Peder Otto Rosenørn (1778-1828) i Århus. I september/oktober var jægermesteren i København, hvor han modtog efterretningen om broderens totalt uventede død den 17. oktober 1827. Efter begravelsen på Endrupholm tog han tilbage til København, hvor han i begyndelsen af december endelig tiltrådte sin så længe udsatte rejse til Vestindien. *I rejsedragt. Ludvig Moltke sagde mig farvel på posthuset. Drukket te i Roskilde, om aftenen i Køge, næste dags formiddag i Vordingborg. Eftermiddag kl. 5 i Nykøbing. Den tredje dag tidligt over vandet til Sundby. Om eftermiddagen kl. 14 til Oreby. Stor jagt på en smuk vintermorgen, da der var is ud mod Stignæs. Vejret var så ubehageligt, at vi ikke fik flere jagter.*

Nogle dage senere under sejladsen fra Lolland *stod solen nydelig op, det blev hele dagen en klar og mild nordisk vinterdag, hvor Lange-land er dejlig. Klart foran ligger Rudkøbing og det*

Ludvig lensgreve Moltke.

Foto: Det Kgl.

Biblioteks

Portrætsamling.

herlige Thorseng, små øer og Fyn i baggrunden. Mindre end to timer var jeg på vejen mellem Tårs og Spodsbjerg. Købmand Jacob Ørsted (1780-1828) i Rudkøbing Gæstgiveri er i sin sag en ligeså stor mand som broderen, H.C. Ørsted. Det bliver den bedste nat, jeg får i Europa. Jeg levede fortræffeligt og i højeste grad billigt, hvorfor jeg, hvis jeg oftere ser Rudkøbing, bestemt bliver nogle dage hos ham. To timer sejlede jeg rundt om det romantisk dejlige Rudkøbing med sit herlige gamle slot. Det gør mig ondt, at jeg ikke tilbragte en dag dér. Kl. 3 var jeg i Svendborg, hvor jeg holdt mit indtog på skibsbroen, ledsaget af mine to bådsfolk og 2 ekstra ordinære børn. Hr. apoteker Carl Adolph Lacoppidan (1764-1843) underholdt sin gæst på det bedste. Apoteket blev brugt som privilegeret gæstgivergård af honoratiores, herunder bl.a. af kongefamilien. Kl. 8 ½ var jeg på Hellerup, der i årene 1822-1836 brugtes som amtmandsbolig for Svendborg Amt. Her overnattede han hos amtmand Frederik Sporon (1783-1867).

Næste morgen til Odense. Hos den herlige kammerherre Jens Benzon (1767-1839) og hans velsignede kone, Antoinette Margrethe Gersdorff (1773-1834) morede jeg mig meget godt i 2 dage. En aften på stor koncert, formiddag med visitter dels på Christiansdal hos kammerjunker Christian Frederik Otto Benzon (1786-1876) dels på Hunderup hos kammerjunker Jacob Benzon (1759-1842). Charles oldemor var af Benzon-slægten.

Forladt Odense om aftenen. Til Kolding kl. 10 formiddag, i St. Andst kl. 3 og herefter til Vejen Mølle. Næste dag fulgte Hans Joakim Fog (1747-1848), en nevø til møllens ejer, mig først til Estrup, hvor det ordentlig gjorde mig ondt, jeg ikke kunne blive længere. Jægermesteren besøgte her dr.phil. Gregers Christian Raben (1796-1875), der boede til leje på Estrup fjernt fra

sin familie på Aalholm på Lolland, hvis mishag han havde erhvervet sig ved i 1821 at indgå et ikke standsmæssigt ægteskab. Derfra kørte Hans Fog mig gennem Ribe til Endrupholm, hvor jeg nok var i 8 dage. Derfra på Nørholm, hvor jeg havde en lang samtale med Ingeborg Christiane Rosenørn-Teilmann (1780-1861), der var fortræffelig. Jeg havde 16 agerhøns med til Christiane. Jeg skød 22 de 2 jagtdage, jeg var ude ved Endrupholm. På vejen til Nørholm skød jeg 4. Senere fra Apenrade (Åbenrå) sejlede jeg i meget behageligt vejr til Varnæs Hoved. Langs Flensborg

Gregers Christian lensgreve Raben til Aalholm.
Foto: Det Kgl. Biblioteks Portrætsamling.

*Fjord og Als er der usigeligt dejligt. Som det er i hele Danmark, er den yndige natur, der taler så ømt og venligt, gør mig så vel til mode og let om hjertet, at jeg ikke kan forklare det!*²³

Kufferten pakkes

Før rejsen gjorde jægermesteren sig naturligvis sine overvejelser om, hvad han havde behov for af tøj mv. Dagbogen²⁴ indeholder oplysninger dels om resultaterne af disse overvejelser, dels om de i Paris yderligere foretagne, supplerende indkøb til den i forvejen omfattende garderobe. Charles Teilman har øjensynlig studeret datidens mest benyttede rejsehåndbog, "Den nye fremmedfører for Paris" – "Le Nouveau Conducteur de l'Étranger à Paris"²⁵ med opmærksomhed og taget dens dumsmarte anbefalinger til efterretning om, at udlændinge i Paris "bør klæde sig som Paris' egne indbyggere, således at de ikke skiller sig ud og virker latterlige!"

Hjemmefra medbragte han²⁶:

I den lange kuffert: 4 par fine bukser, 7 fine veste, 2 grove bukser og 2 par, der allerede var blevet beskidte. Endvidere 2 rene almindelige veste, 5 par fine underbukser, 3 par i uld og 2 trøjer, 6 rene skjorter, 5 halstørklæder, 14 par rene bomuldssokker og et par beskidte.

I den lille kuffert: 1 par hvide bukser til uniform, 4 skjorter, 2 fine veste, 3 fine par bukser, 3 Halsbind og 4 par støvler/sko.

Hertil kommer indkøbene i Paris: *1 sort kjole, bukser og vest i klæde, 1 kjole i carré (ternet stof) med dertil hørende vest og bukser og et tilsvarende sæt i bomuld. Hertil føjes 1 lys og 1 mørkeblå frakke, 1 jagtkjole og endelig en lille jakke.* Interessant er det at se, dels at han forlader datidens almindelige hjemlige

mode, hvor bukser og jakke var i afvigende farver, dels at brugen af undertøj endog i flere forskellige kvaliteter for ham var en selvfølge.

Endelig nævnes på et senere tidspunkt i dagbogen: *4 pantalon* (lange bukser, ikke knæbukser), *9-10 chemises* (skjorter) og *3 stk. bonnets* (en flad hovedbeklædning).²⁷

Til dette udstyr sluttede sig dels et større jagtudstyr dels et rejsebibliotek, som han desværre ikke havde gennemtænkt godt nok. *Her er herlig lejlighed til at læse og studere, men just denne gang er jeg mådelig – elendigt forsynet: Naturhistorie, digtning, konversationsleksikon samt Sven Brun Juels geografiske håndleksikon, samt en geografi og Steelers Atlas ville være herligt – Cervantes Don Quixote gad jeg også have haft, men at endog kobber(stikkene) til Oeders (Flora Danica) blev i Hamborg – det er hårdt!*²⁸

Senere ved udskibningen fra Bordeaux blev udstyret endvidere suppleret med sengetøj, lagner og et bomuldstæppe!

Efter at have tilbragt julen hos søsteren i Varnæs, tog han nytårsaftensdag til Flensborg for endelig at finde en skibslejlighed. Den 22. januar ankom han til Antwerpen, hvorfra han fortsatte *med diligencen via Saint Denis til det herlige Paris – og derfra er livet igen begyndt.*²⁹

Ankomsten til Paris

Om aftenen kl. 10 nåede jeg det mærkelige (det enormt store) Paris, hvor jeg vandrede hen i rue Vivienne til Hotel des Étrangers. Knappt tre uger efter flyttede Teilman hen til nedennævnte P.O. Brøndsted på *Hôtel de L'Orient på Place d'Italienne ved Boulevarden og med udsigt til Det italienske Teater*, hvor Teilman

Det eksklusive forretningscenter Palais Royal. Illustration fra "Le Nouveau Conducteur de l'Etranger à Paris en 1822".

Foto: Privateje.

fik en lille stue med indelukket seng og vaskebord. Godt 10 Fr.³⁰ Endvidere engagerede Teilman straks ved ankomsten en lejetjener – "un valet du place"³¹, hvis opgave det var at hjælpe ham til rette på enhver måde, som f.eks. med at ledsage ham til de adresser, han ønskede at besøge, finde frem til de forretninger, han havde behov for at frekventere, med at hente og bringe, sørge for vasketøj og lignende. Hermed sparede turisten en bunke tid – og tjeneren fik dels sin gode løn dels fine procenter hos de handlende, som han anbefalede!

Jeg gik straks i Palais Royal, som var langt under min forventning, og hvor der allerede var stille. Palais-Royal i rue St-Honoré blev efter tidligere at have tilhørt hertugen af Orleans under Revolutionen ombygget til et eksklusivt forretningscenter med restauranter, boghandlere, juvelerer og modebutikker.

Da det var et myndighedskrav, at tilrejsende til Paris i forbindelse med indskrivningen på hotellet inden tre dage skulle

lade sig registrere på sit hjemlands ambassade, *gik jeg næste morgen, den 25., til vor minister, kammerherre Knud Fr. Juul (1766-1847)³², hvor jeg senere artig blev modtaget af grev Adam Moltke (1798-1876)³³, og fik adresserne til Peder Oluf Brøndsted (1780-1842), Christian Sehested-Juul (1806-1861), grev Gustav Holck (1774-1833) og kammerjunker Henrik Bille-Brahe (1798-1875). Moltke og Bille-Brahe var diplomater, Sehested-Juul var godsejer³⁴, mens den lille, tykke og muntre Holck var officer og rejste i selskab med Sehested-Juul. Endelig var der P.O. Brøndsted, som var klassiske arkæolog og opholdt sig i Paris i forbindelse med udgivelsen af hans banebrydende værk "Reisen und Untersuchungen in Griechenland". Af disse kendte jægermesteren på forhånd Sehested-Juul, der var en slægtning, og Brøndsted, der var en bekendt fra tiden i Horsens, og hvis ældre søster, Anne Sophie Brøndsted (1774-1804) havde været gift med apoteker Rudolph Helms (1774-1833) i Varde. Brøndsted var hjemme, modtog mig højst venskabeligt og førte mig til en restauration i Palais Royal, hvor jeg mødte de andre danske.³⁵*

Professor P.O. Brøndsted. Litografi efter maleri af C.A. Jensen. Foto: Privateje.

Til denne kreds af danskere i Paris sluttede sig endvidere kunstmaleren Louis Aumont (1805-1879), filologen, professor Børge Thorlacius (1775-1829) og ægtefælle, Benedicte Kall (1777-1835), den senere professor Nicolaj Abrahams (1798-1870) og endelig Carl Dumreicher (1781-1848), der var dansk generalkonsul i Alexandria.

Teaterbesøg

I Paris var Charles Teilman næsten daglig gæst ved en eller flere forestillinger på Paris' ti forskellige teatre. Han forstod både at nyde og vurdere et skuespil, en opera og en ballet, men kunne også more sig over en cirkusforestilling med dens klovne og heste. Dagbogen røber, at han ud over fin forståelse for det franske sprogs nuancer også besad stor musikalitet.

I Paris nåede han at møde nogle af operahistoriens store navne som den tyske sangerinde Henriette Sontag (1806-1854) både i Rossinis opera "Askepot" fra 1817³⁶ og i "Barbereren i Sevilla"³⁷.

Lørdag den 26. januar, en af de lykkeligste aftener, jeg har oplevet. Besøgt det italienske Teater, hvor også Duchesse Berry, og en af hendes hofdame med lyst hår deltog, og set "La Cenerentola" [Askepot]. Den tyske operasangerinde, Henriette Sontag (1806-1854) var velsignet, hendes yndige, fineste naturlige elegance var ganske som den engel Sophie – jægermesterens afdøde hustru. Hendes Stemme er over al beskrivelse dejlig. Det er natur. Donna Garcia, der spillede af mezzosopranen Maria Malibran (1808-36), der var en af det nittende århundredes berømteste sangere, er meget smuk – men hun mangler det fine præg af forstand – er ypperlig.

Henriette Sontag. Hun var en charmerende tysk sopran, der ved sin optræden skabte en sand "Sontagfeber" i Europa. Litografi fra 1828.

Foto: Institut for Musikforskning, Berlin.

Madame Marie-Caroline de Berry (1798-1870), der var den franske konges svigerdatter, boede i Elysée-Palæet og var som medlem af kongehuset genstand for almindelig opmærksomhed.

Endvidere så han Molières (1622-1673) berømte komedie "Tartuffe". Stykket, hvor skinhelligheden gøres til genstand for forfatterens vid, blev spillet på Théâtre Français med Napoleons favoritskuespillerinde, Anna Mars (1799-1847) i hovedrollen som Elmire.³⁸

Den begejstrede jægermester blev endvidere fuldstændig bjergtaget af engelsk-irske Constance Smithson (1800-1854), der er den

største skuespillerinde, jeg har set, og den engelske komedie var det bedste af alt! Constance Smithson skabte i løbet af 11 måneder – fra 6. september 1827 til 25. juli 1828 – furor i Paris ved at spille en række Shakespearestykker, der fik stor betydning for det franske teater. “Jane Shore”, som Charles så, var nu et stykke skrevet i Shakespeare stil af den engelske dramatiker Nicolai Rowe (1674-1718).³⁹

På Den store Opera så han bl.a. “Duc Vendômes Pager”, som gjorde et uudsletteligt indtryk på ham. Det er en ballet-pantomime i en akt af Jean-Pierre Aumer fra 1820, og som August Bournonville senere i 1830 havde på sit repertoire i København i en ny version. *I høj grad interessant. Danserne her er svaner i de nydeligste stillinger, en ubegribelig lethed og ynde. Musikken er overordentlig, særdeles interessant. Alt dette tidsfordriv for kun 3 1/2 franc. Ingen unge damer går i den store opera.*⁴⁰

Møde med samtidige kunstnere

Også malerkunsten havde hans udelte interesse. Fra barndommen af var han vænnet til at se og studere de malerier, som han mødte under sine besøg på de forskellige herregårde og kongelige slotte. I Paris blev tiden udnyttet godt ikke alene med besøg i de offentlige og private kunstsamlinger, men også ved at besøge nogle af datidens store moderne kunstnere, som den russiske maler, Charles Steuben (1788-1856) og den tyske genre- og portrætmaler, Friedrich Gustav Schlicht (1804-1869).

Også den danske maler, Louis Aumont (1805-1878), der opholdt sig i Paris i årene 1824-29, blev besøgt. *En talentfuld dansk*

Hoffjærgermester Andreas Charles de Teilman. Maleri af Louis Aumont, Hamborg, 1830'erne.

Foto: Privateje.

*maler – børn og portrætter.*⁴¹ En dag løb de tilfældigt på hinanden på Louvre, hvor Aumont kunne fortælle, at han den selv samme dag var begyndt at male skuespillerinden Henriette Sontag.⁴² Den 9. februar fortæller dagbogen: *Besøgt Aumont vedrørende portrættet af mig selv og set udkastet til Henriette Sontags.*

En aften hos Brøndsted præsenteredes Charles endvidere for en af Thorvaldsens originaltegninger, forestillende Virgil som besøger Dante, begge siddende på et uhjre.⁴³

Malerisamlinger

Naturligvis var det først og fremmest de store malerisamlinger på Louvre og Musée Royale de Luxembourg, der optog ham, og det blev til flere besøg. Ejendommeligt nok fremhævede han kun de nye og moderne kunstnere som den franske hofmaler François Gerard (1770-1837), og Elisabeth Vigée-Lebruns (1755-1842).⁴⁴ *Damer males her fortrinligt!*

Når Charles Teilman kun fandt de moderne malere værd at omtale i sin dagbog, kan det skyldes, at han i Paris nåede at se marskal Soult (1769-1851) imponerende samling af ældre spansk kunst. Ved et middagsselskab hos sine franske bekendte, Jean-Louis-Henri de Bancalis de Maurel, markis d'Aragon (1763-1848), hørte jægermesteren for første gang Soult's malerisamling omtalt: *Billedet af en helgen fra det 12. århundrede, der er fundet i et kloster i Spanien. 2 millioner franc for marskal Soult's samling! Men den vil blive rekvireret (eksproprieret)! En Murillo i spisestuen!*⁴⁵ Man fornemmer, at den vestjyske jægermester undtagelsesvis var totalt målløs. Marskallen, der var hertug af Dalmatien, havde været Napoleons militærguvernør i Andalusien. Malerierne var officielt en gave fra den spanske konge, Joseph Bonaparte.

Den 28. februar 1828 modtog jægermesteren et brev med en billet, og dagbogen fortsætter: *Kl. 1 går jeg med markis d'Aragons kort til hertugen af Dalmatiens malerisamling, der består af mellem 2-300, som er taget i Spanien. Alt sammen meget udmærket, især Murillo og 2 af Rubens. "Maries Himmelfart". Der er mange smukke værker. Bogsamlingen stor og smuk med de sædvanlige franske forfattere! Og jægerme-*

steren registrerede ud over malerier og bøger også, at der var bjørneskind for sengen og under skrivebordet!

Hovedparten af Soult's malerisamling blev solgt på auktion i Paris i 1852⁴⁶, dog beholdt hans familie enkelte malerier, heriblandt tre Murillo-billeder, der blev solgt ved en selvstændig auktion nogle år senere.⁴⁷

Kongens Bibliotek⁴⁸

Opvokset på Endrupholm med sin fars store bogsamling⁴⁹, der omfattende alle videnskaber, og som selv værende en kyndig bogbruger, måtte et besøg på "Bibliothèque du Roi" i Paris være blandt de store ønsker. Det pågældende bibliotek rummede dengang 800.000 bøger og 72.000 manuskripter. *Etatsråd Thorlacius var så god at føre mig til Biblioteket, hvor der er den største orden og forekommenhed.* Tirsdag og fredag var Biblioteket dengang åbent fra klokken 10 til 14 for de såkaldte "curieux" (de nysgerrige), dvs. personer, der ønskede at bese biblioteket uden at have et aktuelt studie- eller forskningsmæssigt sigte.⁵⁰

Joseph-Basale van Praet (1754-1837) er bibliotekar. Han talte godt tysk. Han fortalte blandt andet om Jean-Pierre Abel Remusat (1788-1832), der er mærkværdig for sine kundskaber i de orientalske sprog, først og fremmest kinesisk, og om Charles-François Lebrun (1729-1824), fransk statsmand, der i sin ungdom oversatte til fransk dels Iliaden dels Tasso's Jerusalems befrielse.

Charles Teilman har øjensynlig efterlyst L. Foulques-Delanos' håndbog om heraldik, "Manuel Heraldique, ou Clef de l'Art du Blason fra 1816", men bogen var ikke til at finde!

Den egyptiske samling er overordentlig fuld-

stændig og med katalog herlig ordnet. Den blev forøget efter Napoleons felttog til Egypten i 1798-1799. Manuskriptsamlingen fylder mange sale. Hertil kommer samlingen af bekendte mænds breve liggende under glas. Molières brev skal være det eneste, der eksisterer fra ham, da arvingerne brændte alt det øvrige, fordi skuespillere på den tid ikke var agtede!

I monterne fandtes bl.a. et manuskript fra Gallié, Henrik IV's breve til elskerinden Gabrielle d'Éstrées (1533-1599), Ludvig XIV's memoire, der er håndskrevet af kongen selv, manuskripter af Voltaire – en sirlig hånd – og François Fénelons (1651-1715) manuskript til romanen om Odysseus søn, "Télémaque". Interessen for sidstnævnte værk kan skyldes, at det hjemme på Endrupholm stod i en tysk illustreret udgave fra 1762.

Endvidere beundredes franciskanermunken Vincenzo Coronellis (1650-1718) to store glober, en for jorden og en for himmelen. De blev lavet til Ludvig XIV og vejer hver ca. to tons.

Videnskabernes Akademi⁵¹

Et er, at han fik adgang til Kogens Bibliotek, og et andet er, at det også lykkedes ham at blive indført i "Académie des Sciences", hvor han hørte oplæst en afhandling om "de græske guders betydning". Som sædvanlig var den herre, der læste, den eneste, der havde fuldkommen forståelse af emnet, så sagen endtes af de forsamlede i stor rolighed. Lokalet er smukt. Store sale med bøger og borde.

Akademi består af 4 afdelinger: En for digterkunst, en for oldstudier og filologien, en for naturhistorien og en for malerier og billedhugger.

Akademiet blev oprettet af Colbert i 1666 og lukkede i forbindelse med Revolutionen

i 1793 for to år senere at genopstå. I tiden efter Napoleon spillede Akademiet kun en ringe rolle, og nævnes overhovedet ikke i turistguiden fra 1822. Først i 1832 blev det reelt reetableret.

De Deputeredes Forsamling

Samme dag, som Charles Teilman "indførtes" i Akademiet, besøgte han også *De Deputeredes Forsamling i Palais Bourbon*, hvor *Parlamentet samles. Det er pragtfuldt. En prægtig, meget stor og rund sal med lys fra kuplen. Herrene sidder på bænke over for hinanden, ministeren foran, ligesom sidder præsidenten øverst, under ham talestolen, hvor de deputerede taler. Deres antal er 428, inddelte i og placeret efter alfabetisk orden efter departementernes navne. Herudover bureau for præsidenten og en sekretær. Mange spadserede omkring eller sidder og skriver. Rundt om i siderne er der loger, jeg var i den danske ministers plads. Så den gamle Pierre de Poya (1748-1834) – skuespilforfatter og statsadvokat – der talte med en dame. Enkelte var i uniform, blå med sølvkrans og opslag. De fleste civile, siddende som i en klub, de snakkede gruelig under foredraget. Det ser ikke ud som en regering efter min forestilling!*

Søndagsmessen i slotskapellet

Søndag den 3. februar benyttede jeg adgangskortet, som ministeren havde givet mig, til at høre messen i Palais des Tuileries, hvor kongen, Charles X (1824-1830) var nærværende. Foruden et frygteligt talløst hav af hoffet og de militære samt en anseelig del damer, hvoraf en høj, sortklædt blandt tilhørerne var interessant. Fortjenesten er samlet i Tuilierne, da det uaf-ladeligt glimrer med ordener!

Det indvendige af slottet er smagfuldt og præg-

*Kongeslottet
"Château des
Tuileries".
Engelsk stålstik
fra 1837.
Foto:
Public domain.*

tigt, de store trapper i et herligt galleri, hvor man ser de kongelige stige op og ned, og det tager sig fortræffeligt ud. Slottet, der var sammenbygget med Louvre, blev stukket i brand af kommunarderne i 1871 og nedrevet i 1883.

Deputeretkammerets åbning

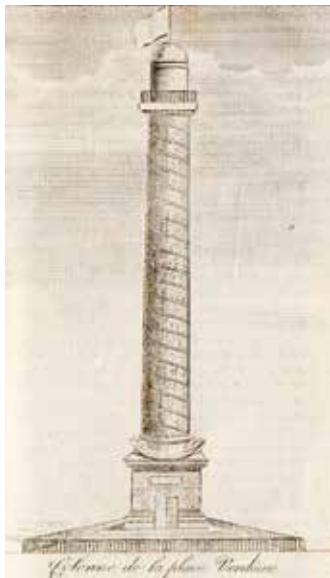
På sin første spadseretur gennem Paris besøgte jægermesteren Notre-Dame, *hvor alt ser umådeligt ud.* Her fik han den 4. februar mulighed for at opleve den gamle katedral i hele sin pragt i forbindelse med Deputeretkammerets åbning:

Kørte med grev Holck til Notre-Dame for at høre messen i anledning af Kammerets åbning. Hele vejen fra Tuilerieserne var bestrøet med sand og besat med militær i en uendelig mængde. Kir-

ken var meget fuld. Af danske, engelske og tyske sås en del. Tilstede var ærkebiskoppen, adjutanterne, kongen, dauphinen Ludvig Anton, Madame Berry, pæirerne – medlemmer af første kammeret, der valgtes af kongen, hvori- mod Deputeretkammerets medlemmer var nationens valgte repræsentanter – og gejstligheden. Musik, diamanter, hertil prægtige guldsager. Prinsesserne i sølvmor gik med en greve under armen. Kongen holdt lang bøn på knæ, gennemført ved bestandighed foran den uendelige menneskemængde.⁵²

Turist i Paris

Som de fleste turister i Paris gik også Charles Teilman op i det kulinariske. Hans danske vennekreds mødtes næsten dagligt

Søjlen på Vendôme Pladsen, hvor Napoleonsfigur er fjernet. Illustration fra "Le Nouveau Conducteur de l'Etranger à Paris en 1822".

Foto: Privateje.

på en restauration, som regel hos Follett i Palais Royal i rue St. Honoré.⁵³

Da han havde en kræsen smag, forstod han også at værdsætte det vellavede måltid, men han måtte med en vis forbløffelse konstatere, at vinen i Paris er slettere og dyrere end i København. Den 28. januar på Frederik VI fødselsdag mødtes kl. 5 ½ grev Holck, Brøndsted, Dumreicher og jeg i Café Chartres – i dag Grand V four – hvor vi drak kongens sk l. Den efterfølgende middag bestod af suppe, to p nerede koteletter, sm r, ost i form af fromage Mont d'Or pr s de Lyon – der er en af de berømte brioste fra de franske dele af Jurabjergene med rødder tilbage til middelalderen – *delicieux!* Hertil 1 flaske C tes-de-Bourg. I alt 3 Fr. Efter

bordet spadserede jeg i forskellige pragtfulde passager uden egentlig at vide, hvor jeg var og kom til sidst aldeles uventet i Palais Royal, hvorfra jeg let fandt hjem!

På en af sine første vandringer gennem Paris opsøgte Charles Teilman Vend me Pladsen: Set støtten, hvor figuren af Napoleon er taget bort. Man ser datoen 7/11 på mange ting – Slaget ved Gamonal ved Burgos i Spanien 1808,⁵⁴ hvor den franske sejr var marshal Soult's fortjeneste, og som sikrede Napoleon vejen til Madrid.⁵⁵

Dagen efter spadserede Teilman i Tuilerie Haven og på Champs- lys es. Der imellem en stor plads – Place de la Concorde – hvor Ludvig XVI's statue nu oprettes samme sted, hvor den ulykkelige konge blev henrettet. Disse planer blev imidlertid ændret, da den ægyptiske pasha i 1829 forærede den franske stat en ca. 3300 år gammel obelisk fra Luxor. Den fortæller om Ramses II liv og blev opstillet midt på pladsen i stedet for kongen.

Endvidere noteres, at han dels havde set et interessant boldspil med en meget stor bold af læder, der var opbl st, dels havde bemærket, at Madame de Berry kørte forbi med fire forspændte heste, to skytter foran og to bagved.

Charles var knapt ankommet til Paris, f rend professor Thorlacius opsøgte ham med en bøn om, at han ville ledsage professorinden og en frk. Brehm fra Island til det da ny opførte "Monument de Louis XVI", det der i dag kaldes Forsoningskapellet, "Chapelle Expiatoire", hvor Ludvig XVI, Marie Antoinette og 4000 guillotinerede hviler. Det er en særdeles stor og pragtfuld bygning, som udvortes ser meget simpel ud. I sakristiet bor en gammel lakaj fra Ludvig XVI's dage, som førte os omkring.

Forsoningskapellet i Paris. Engelsk stål-stik fra 1830.

Foto:

Public domain.

Ludvigs testamente står i kapellet indgraveret i marmoret, yderst menneskeligt skrevet.

Derpå besøgte Madelaine Kirken, som er under arbejde. Bliver en pragtfuld bygning, men har endnu ikke noget tag.

Også Montmatre blev senere besøgt: Herlig udsigt. Mellem kirke med telegrafsen ses hele det skrækkelige Paris i en dal. Uhyre bunker af røg. Jeg blev syg deraf og måtte ligge nogle timer. Jeg tror, at upasseligheden kom af de skrækkelige dampe.

Som naturvidenskabelig interesseret aflagdes den botaniske have, Jardin du Plante allerede dagen efter ankomsten⁵⁶ et første besøg, der senere blev fulgt af flere: Jeg så en stor og en mindre giraf, den første gjorde

meget ud af et lille eger. Elefanter, flere bjørne, hvoraf den ene vendte sig bort. Løverne sov, de af løverne, der hvilede, lå med lappen i munden. Levende ulve, flere vildsvin. Mange fugle, ypperlig samling, ubeskrivelig herligt indrettede til studie.

Karnevallet nåede han også at opleve i dagene fra 17. til 19. februar, men det interesserede ham ikke synderligt: Karnevallet begynder i dag. På boulevarderne er der en frygtelig mængde mennesker. Og to dage senere: Karnevallet er i fuld gang, man kan næppe trænge sig igennem på Boulevarden. De maskerede var, som det lod, af den lavere klasse!

Udstyret med diverse anbefalingskrivelse til forskellige jagt- og forstchefer ved de

kongelige slotte i Paris' omegn blev de mest bekendte af disse besøgt, herunder bl.a. Saint Germain-en-Laye fire mil fra Paris, hvor dagbogen røber, at den vestjyske jægermester havde haft en udbytterig samtale med den derværende jagtchef. Han noterede, at kongen der på stedet havde 150 store parforcejagthunde, 30 jagtfalke og 269 hingste, og at spiltovene var omvundet med halm. Han kritiserede, at der her var meget urent halm samt undrede sig over, at der var latriner midt i gården med en nedgang. Men hvad værre var, dagen efter skulle der jages i skoven – og han blev ikke opfordret til at deltage. Man fornemmer gennem hans kortfattede tekst, at han ville have givet sin halve sjæl for at have deltaget.

Fra slottets (tag)terrasse overses hele egnen til Paris langs Seinen, men det er intet mod Frederiksberg udsigten, der er noget af det dejligste i verdenen!

Den længste af udflugterne blev den til Fontainbléu.⁵⁷ Kl. 7 1/2 med Brøndsted og grev Holck i diligence. Jeg sad ovenpå, hvor luften er god, udsigten herlig, men det regnede lidt. Til venstre Seinen, hist og her med meget smukke slotte. Kl. 2 nåede vi Fontainbléu. Slottet er lavt, men meget langt, landlig beliggenhed midt i den store park. De prægtige gallerier med en mængde malerier, mest om Henrik IV. Bordet lille og rundt, hvorpå Napoleon fraskrev sig den franske trone, den 11. april 1815. St. Cloud og Malmaison var interessantere!

En anden dag kørte han sammen med grev Holck til Versailles, men da slottet dengang stod tømt for sit originale inventar og blev benyttet bl.a. til kadetskole, vakte dette slots interiør ingen begejstring hos ham.

Var interessen for Versailles moderat, så

var begejstringen for Malmaison⁵⁸ stor, da slottets interiør stod urørt fra Napoleonstiden. *Kørte jeg i det dejligste vejr med hr. Dumreicher til Malmaison. Er et af de smukkeste steder, jeg har set. Bygningen ligger i en meget stor park, hvor der er en uendelig mængde af interessante udenlandske buskvækster. Som besøgende kom man gennem kejserens værelse, hvor alle møblerne står ganske, som han har forladt det, samt Josephines værelse: Tronsengen, hvor hun døde. De engelske turister knælede her! Man så også det værelse, hvor Napoleon var den sidste nat.*

Endvidere besøgte den store sal, kapellet, hvor preusserne beskyldes for at have skåret alterklædet bort, som man sagde, de havde gjort brug af det til et nyt billardklæde. Det gamle er sat på igen. Napoleons studereværelse, hans bøger, hvorfra jeg modtog en fra rejsebiblioteket, modeller af alle sorter skibe. Et lidet rundt slagbord, hvor kejseren har skåret en siksak figur med sin pennekniv.

Når Charles Teilman ikke nævner titlen på den bog, han lod sig forære, kan forklaringen være den, at der var tale om en mappe med en samling af kobberstukne plancher af ægyptiske, etruskiske, græske, romerske og galliske oldsager uden angivelse af forfatter eller titel. De pågældende plancher hørte imidlertid til det af Anne Claude Philip Caylus' 7 binds store værk "Recueil d'antiquités Égyptiennes, Étrusques, Grecques, et Gauloises" fra 1767, der var banebrydende for den nyklassicismens arkitektur. Når kustoden så generøst forærede Teilman værkets 130 smukke kobberstik, kan det skyldes, at Malmaisons fremtid på daværende tidspunkt var usikker,⁵⁹ og at man derfor var begyndt at udskille de ukomplette bøger og bogværker. *Spadserede*

gennem parken langs Seinen til den herlige akvædukt, der driver vandet fra Seinen til Marly og Versailles. Har kostet 14 millioner fr. Alting i jern. Her mødte jeg en veteran, der talte jysk!

Et andet af landslottene, der fangede Teilmans interesse, var St. Cloud.⁶⁰ Længe travet forgæves efter en diligence til Fountainbleu. Ingen fundet. Til St. Cloud, der ligger ved Seinen otte kilometer uden for Paris, passeret Passy og Boulogne. Skoven er mest ung plantning af eg. Vejen duelig. St. Cloud er noget af det smagfuldste, jeg har set, højeste elegance. Haven er udmærket smuk med herlige springvand.

Charles så her malerier af Catherina af Medici af Rubens og af Pius VII, original af David. Endvidere bordet med indlagte stene i, der var en gave fra pave Leo XII. Store vaser. Biblioteket er gammelt. Herlige møbler. Badeværelset.

Efter således at have tabt hjertet til St. Cloud spadserede han derfra til Sèvres porcelænsfabrik, hvor alt er uhyre kostbart. Vaser til 3.600 Fr. For tallerken med landskab 300 Fr. Et bord forestillende kongens ankomst i Reims, kongens modtagelse på Rådhuset i Paris, kroningen, festen på Champ Elycée, alt sammen herlige arbejder.

Venner og bekendte i Paris

Ud over de tidligere omtalte danske var der endvidere to hjem i Paris, der kom til at spille en central rolle for Charles Teilman under hans fire uger lange ophold.

Allerede den 28. januar om morgenen søgte jeg forgæves dr. David Koreff (1783-1851) på Place Madelaine nr. 4.

David Koreff var udover at være professor i både medicin og kirurgi også kendt som digter og skrev bl.a. librettoen til "Aucassin"

Læge David Koreff. Skitse af den preussiske Hofmaler Wilhelm Hessel (1794-1861).

Foto: Public domain.

og "Nicolette". I forbindelse med Wiener Kongressen kom han i forbindelse med den preussiske storkansler og statsrådspræsident, Carl August v. Hardenberg (1750-1822), hvis livlæge og fortrolige han blev. Koreff var imidlertid så letsindig i 1822 at fremkomme med et forslag til en fri forfatning for Preussen, hvorefter han faldt i unåde og måtte flygte til Paris. Her skabte han sig en stor praksis.. Charles Teilman kendte Koreff fra jagter og middagsselskaber på Lolland, hvor Juliane Hardenberg, f. Reventlow ejede Krenkerup Gods.

Dagen efter oplyser dagbogen: *Jeg venter nu min lejetjener for at gå til Koreff, og ligesom*

jeg havde regnet med, sluttede Koreff og jeg dagen hos Frasconi.

Den 1. februar 1828 aflagde Charles Teilman sit første besøg hos markise Sophie de Bancalis d'Aragon (1772-1849), *en ædel og herlig dame*, der tilhørte en sidelinje af det hollandske kongehus og var gift med politiker og militærmanden, Jean-Louis-Henri de Bancais markis d'Aragon (1763-1848). Ugen efter gentog han sit besøg, og han udbryder: *Hun er en engel, hun var så god at tilbyde mig anbefalingskrivelser til rundt omkring, især interesserer det mig at blive anbefalet til chefen for jagt- og forstvæsenet i Fountainbléu.* Onsdag den 13. februar var han til middagsselskab dér, hvor han havde værtinden til bords.

En særlig oplevelse var det at komme til middagsselskab på den danske ambassade: *Vi var tolv. Af danske en frøken Krogh og en frøken Juul, begge meget nette danske. Schwitzer og Bendy af Artilleriet. Endvidere kom der: Md. St. Simon, Md. Blanche, Md. Maintenon, baron Maillon med to nette damer og gesandten fra Schweiz. Et ypperligt måltid med fransk elegance: Vin Côtes de Bourg, champagne Chateau Mang., Madeira Muscat.*

Excellencen var så god at give mig et adgangskort til messen i morgen. Klokker ti aften var jeg meget ordentlig hjemme.

I 1831 var skuespilleren og lægen Johan Christian Ryge (1780-1842) i Paris for at orientere sig om det franske teaterliv. Han gav en lidt mere udførlig skildring af et tilsvarende middagsselskab på ambassaden:

Da jeg kom ind i kammerherrens antichambre, hvor en stor mængde tjenere, både i livre og i borgerlige klæder, stod opstillede, spurgte en af dem om mit navn, jeg nævnede det, og nu trådte han

hen til den åbne dør af den sal, hvori selskabet forsamledes og fremsagde mit navn med høj røst. Derpå gav han mig et tegn til at træde ind. Gesandten, der af alle tituleredes Excellence og altså også af mig, var der med 3 andre gæster. Efterhånden kom flere, dog blev vi næppe mere end 12. Omtrent kl. 6 ½ gik vi til bords, og kl. 8 ½ var jeg allerede på hjemvejen. Vi blev imidlertid fortræffeligt beværtede, men med den hurtighed, hvormed der serveredes af i det mindste 6 opvartende tjenere, gjorde, at jeg – uanset retternes store mængde – i ordets egentligste forstand ikke blev mæt. Af vin serveredes to slags rød vin, madeira, champagne (midt under måltidet) og en sød vin til dessert.⁶¹

Indkøb

Ud over at erhverve sig en elegant garderobe opsøgte Charles Teilman også en urmager ved Pont Neuf og foretog en række interessante boganskaffelser inden for både det historiske og naturhistoriske område. Til sin svigerfar, Johan Bardenfleth købte han: "Om gigt og om opdagelse af midler til dens bekæmpelse", der er skrevet af en tysk læge, som praktiserede i Paris. Noget kunne tyde på, at den gamle søulk af en svigerfar på de ældre dage var plaget af gigt! Det pågældende værk "Monographie de la Goutte et découverte du moyen de les querir" blev en klassiker inden for den medicinske litteratur og opnåede at blive optrykt så sent som i 1924.

Om lørdagen, som Charles Teilman var kommet til Paris om torsdagen, opsøgte han den dengang så kendte bøsse-mager Lelyon i rue Richelieu no 67. Bøssemageren, der havde modtaget flere medaljer for sine jagtvåben, var desværre ikke hjemme,

Vedhæng til det ur, som Charles de Teilman købte i Paris. Signetet forestiller tre amoriner, der med bue og pil sigter mod hjertet. Teksten "Le plus heureux l'emporte" kan oversættes med: "Den lykkeligste sejrer"!

Foto: Privateje.

men næste dag blev forsøget gentaget, og denne gang med positivt resultat. Lelyon har lovet at lave en perkussionsmaskine. Et par dage efter modtog jægermesteren et brev fra Madame Lelyon med tegninger: Perkussionsmaskine med plan i fem afdelinger, der bevæger sig. Med en perkussionsmaskine ville man kunne fremstille en lille sprænghætte i kobber med en sats af kviksølv. Når bøssens hane smækkede ned mod sprænghætten, eksploderede kviksølvet og sendte en gnist videre til bøssens krudtladning.

Dagen efter besøgte Charles Teilman Madame Lelyon og havde gjort bekendtskab med den dejlige allerkæreste! Allerede fredag den 1. februar dukkede Lelyon selv op på hotellet for at meddele, at maskinen ville

være klar den førstkomende søndag. Sammen med Bille-Brahe besøgte han Lelyon den 3. februar, hvor han tog maskinen i besiddelse. Ikke underligt at jægermesteren ved middagen samme aften på ambassaden snakkede om perkussionshætter for at få at vide, at Den franske Armé ikke har korps med perkussion, fordi man tror, at det vil blive for kostbart!

Paris-Bordeaux

Den 29. februar aflagde Charles Teilman et sidste besøg hos den danske minister, Knud Fr. Juel, for at tage afsked – *pour prendre congé!*

Den 3. marts forlod han kl. 4 om morgenen Paris, hvor Holck, Brøndsted og Thorlacius fulgte ham til vogns. Her kom han i selskab med seks nonner, og med dem passerede han Loire ved Tours. Ved Angoulême bliver egnen bjergrig, overalt ege og bøge småskov, der i Milione Arpentes er opbrudt og dyrkes med vin.

Orleans den 5. marts, kl. 5 om morgenen: De seks nonner er endnu med. Vi er fløjet afsted med 4-6 hingste. Den første kusk, et afskyeligt vildt dyr med læder om vristen, pryglede hestene med en jernlænke det bedste han kunne, men nu kom heldigvis de ordentlige kørsvende i blå fløj med tykke piske i hånden. Den 7. marts kl. 7 ½ om morgenen var han ved en arm af Garonne: Der er frosset is på vandet. Klart solskin, ikke en sky på himmelen. En fugl som en vagtel fløj sagte, lod sig på engang falde ned på en mark og blev borte – formentlig en rød vagtel (*conturnix rouge*).

Bordeaux

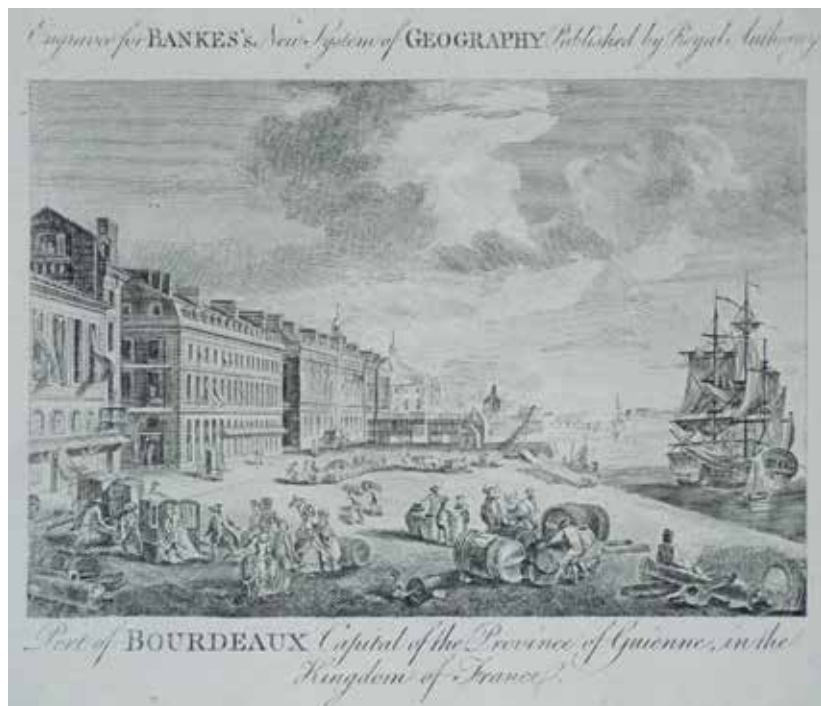
Den 8. marts 1828 må Teilman være kom-

met til Bordeaux, hvor han igen havde let ved at finde sig en god og hyggelig omgangskreds, men nu blandt en hel anden kreds af personer. Hvor det i Paris havde været med personer fra hans eget miljø, blev det i Bordeaux forretningsmiljøet med bankier og grosserer, der havde rødder tilbage til de københavnske storhandelsfamilier, der blev kerner i hans omgangskreds.

Den 11. marts 1828 kom Charles Bethmann (1805-1871) her om morgenen og indbød mig til en tur med van Hemerts familien til deres landsted, der er dejligt, og ligger dér, hvor Graves vinen gror, 3-4 lieues (mil) herfra i et vildnis af skov, der nu er omdannet til en vinhave. Steget af vognen spadserede vi til det lille vandfald i samtale.

Vandret op til en forfalden gård. Ny vinavl. Ranken er bedst, når den bliver 100 til 200 år gamle. 30 sous daglig til en arbejder foruden kosten. Graves er en rød drue. Medoc er et landskab på 1 mil, hvor Château Margaux og St. Julien ligger – der hører til områdets berømteste vine.

Clara Susanne van Hemert (f.1783) var året før blevet enke efter den danske konsul i Bordeaux, Isaac van Hemert (1773-1827). Hun var svigerinde til etatsråd Peter van Hemert (1734-1810), der blev bygherre til Brede Hovedbygning,⁶² og til Elisabeth van Hemert (1773-1835), der var gift ind i det store tyske handels- og bankierhus Bethmann og havde sønnen, Charles de Bethmann, der var bankier i Bordeaux.

*Havnen i Bordeaux.
Fransk kobberstik
fra 1700-tallet.
Foto: Public domain.*

Besøget på landstedet blev fulgt op med flere middagsindbydelser inde i Bordeaux, hvor han mødte nogle yngre medlemmer af den florissante handelsperiodes kendte københavnske familier, der skabte kolossale rigdomme og udgjorde et eget patriciakat. Blandt dem kan nævnes en nevø af agent Erich Erichsen (1752-1837) fra det kendte handelshus i København og Diderich Petri (1746-ca.1830), der i sin ungdom var ansat hos van Hemert i København og siden blev udstationeret i Bordeaux, hvor han giftede sig og stiftede familie⁶³. Endvidere mødte han Edvard Kirstein (1801-1861), der var købmand og senere dansk konsul i Bordeaux.

I Bordeaux løb Charles Teilman tilfældigvis på den danske kaptajn Peter Martin Cortnum, der havde en fortid som styrmand på et kaperskib under Englandskrigen. *Kaptajn Cortnums brig, Experience lettede anker og sejlede ned mod revieret (flodmundingen). Jeg bragte den store kasse med rejsegods ombord, som endog nåede ombord på det sidste. Underligt, hvor det brænder at se det kære Dannebrog veje mod hjemmet, tårerne stod mig i øjet, og jeg havde været meget glad ved at følge med – og dog er jeg ikke utilbøjelig til at gå ud, skønt det er afgjort, at ser jeg oftere den danske jordbund, vil jeg straks holde fast ved den!*⁶⁴

Egnen omkring Bordeaux gav Charles Teilman muligheder for at gå på jagt og gøre ornitologiske iagttagelser. En dag gik han sig en tur til Demont de Mont de Marsan, hvor han omtaler *en gammel kone, værten, de tre smukke døtre, den gode vin, omelet i olie, kotelet, salt fisk i olie. Senere hjem i dårligt vejr for 30 sous, hvor jeg besøgte kuskens*. Hjemkommen fra denne tur kunne Bethmann imidlertid

fortælle ham, at tiden til hans afrejse var fastsat til dagen efter, den 1. april kl. 12.

Brevskriveri og fremtidsmuligheder

Både i Paris og i Bordeaux havde Charles Teilman været flittig til i de få ledige aften-timer at skrive breve hjem til den store familie- og bekendtskabskreds. Han begyndte med kongen og dronningen, søsteren og svogeren i Varnæs samt familien på Endrupholm, og herefter fulgte venner og bekendte i form af en række ministre, embedsmænd og godsejere for at ende med hans gudfar, Terman Ølgaard på Bramminge Hovedgård. Ud for hans navn står der i rejseudbogen tre kors, så jægermesteren må på et eller andet tidspunkt på rejsen være blevet gjort bekendt med, at den gamle kancelliråd var afgået ved døden.

Ud over at skrive breve begyndte han nu for alvor at overveje sine fremtidsmuligheder. Han vendte og drejede dem, og resultatet blev, at hans helbred ikke kunne tåle et længere ophold på De vestindiske Øer, så han måtte sætte sin lid til Frederik VI's løfte om at skaffe ham et andet embede enten i kongeriget eller i hertugdømmerne. Som begrundelse for sit ønske om forflyttelse ville han i sin ansøgning bl.a. henvise til kongens løfte om et andet embede, samt at han havde lovet sin afdøde broder, Tøger Teilman, at han i en overgangsperiode ville hjælpe den unge brorsøn, Tøger Reenberg de Teilman (1805-1852) med driften af Endrupholm, hvorfor hans tilstedeværelse i Danmark var nødvendig.

Afrejse fra Bordeaux med skibet Antigone

Efter at de først havde spist frokost med

suppe, koteletter, salt tunge, kaffe og likør, i alt 4 fr. 10 sous, tog han om morgenen afsked med bl.a. Erichsen og blev fulgt ombord på skibet "Antigone" af Diderick Petri.

Det pågældende skib blev ført af kaptajn Guérin. Ifølge det franske skibsregister⁶⁵ fandtes der øjensynlig kun et krigsskib af dette navn med ankomst til Brest i Normandie den 10. marts og da med en Ms. Melient som kaptajn. Det skib sejlede senere videre mod Sydamerika. Det kan være dette skib, der på sin udrejse har provianteret i Bordeaux, hvilket forklarer, at det kun medtog to passagerer i "luksusklasse", samt at der herskede en meget formel og korrekt tone ombord på skibet. Charles Teilman kunne imidlertid kun købe sig skibslejlighed til Martinique med dette skib. Hvordan han så kom videre derfra til St. Croix, var hans eget problem.

Efter at være kommet ombord konstatere Teilman med en vis forbløffelse, at en række ting ikke var inkluderet i prisen. Han manglede pimpsten (sæbe), lagener, tæpper samt noget brevpapir. Han lod sig derfor sætte i land ved Pauillac og var kl. 3 ½ igen ombord. *Jeg fik noget nydeligt sengetøj for 22 fr., et par pæne lagener for 10, et bomuldstæppe med blå kant for 12 samt mange stykker papir for 19 sous.*

Selskabet til middagen om bord var ubehagelig. Kaptajnen var fraværende, men alt er blevet så venligt og ordentlig, siden han er kommet tilbage. Den anden passager er kommet ombord – synes som selskab ikke at love meget. Det er skade, at der ikke er noget selskab ombord. Folkene hejser sejl og høver anker, hvorved de råber "Sancta Maria". Oplysningen er meget mådelig i denne ellers herlige kahyt, da der kun hænger et lys højt oppe, så

jeg næppe kan se, hvad jeg skriver. Jeg er meget spændt og længes efter at se, hvordan rejsen går fra Bordeaux til Antillerne!

Sejlturen Bordeaux-Martinique

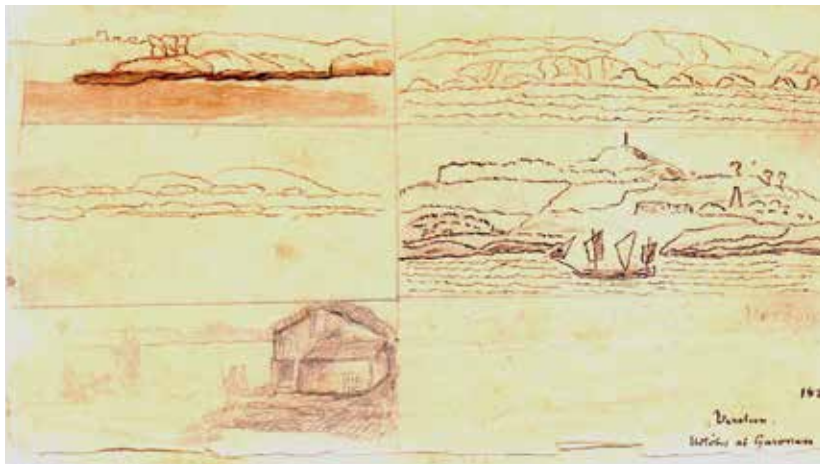
Den 2. april 1828: *Vi glider sagte ned ad Garonne. Vejret er køligt og dejligt. Landet til venstre er Medoc, ligner aldeles Sjælland med mange skove, der endnu ikke er grønne. Derimod er hvedemarkerne her herlige grønne. Hveden er omtrent 6" høj. Ned mod fjorden er der ingen vinmarker. En vejrmølle med en landsby gør det fuldkommen lig Danmark. Man hører nogle fugle fløjte.* Den 4. april var skibet ude i Biscayer Bugten. *Aldrig før har jeg oplevet en skærtorsdag uden at vide det!*

Teilman havde hele tiden øjnene med sig, registrerede daglig omhyggeligt – i mangel af andre begivenheder – dagens temperaturer og barometerstand. Dagbogsnotatet fra tirsdag den 8. april 1828 er et godt eksempel på, hvordan humøret og sindsstemninger var ombord: *Det er aften nu, vinden er endnu ikke god, luften overtrukket, vejret fugtigt uden at det regner. I går set 2 skråper (procellaria) og en lille krabbedykker (alea). I dag intet bemærket. Ingen tang eller flyvende fisk.*

Næste dag, den 10. april: *Set en skråpe (procellaria), stor brun ryg, hvid bug. Flere flyvefisk, qualler (tysk betegnelse for tang) og adskillige brandblærer (brandgopler), flere sejlfisk, der ser nydelige ud. Kroppe blå, sejlene hvide, med røde hoveder – fornemt og smukt. Kaptajn Guérin var så artig at tillade, at jeg fik arrangeret en bådhage med en pind for enden og derude et net til at fange med. Jeg har ordentlig moret mig med at fiske en mængde brandblærer, medusae, aurelia aurita, nogle cynea capollata med meget lang silketråde, 4 fod lange. Andre gule med tegning af en blomst i toppen, men jeg har endnu ikke fået*

Vignetter med motiver fra sejlturen ned af Garonne floden. Tegnet af Charles Teilman, 1828.

Foto: Privateje.

tid til at lave tegning af det opfiskede eller beskrivelser. Værket og kobberstikkene, som jeg troede var med, kan jeg ikke finde. Fanget en liden musling $\frac{1}{2}$ tomme lang, som jeg har aftegnet. Den er omgivet foran af en blæreagtig masse, der er klar gennemsigtig, sammensat af mange forskellige nerver. Denne kloss (tysk betegnelse for klump) svømmede oven på vandet, og muslingen sad på vandskorpen; nu, idet jeg tager den, udgyder den nydelig ultramarin farve. Efter et par timers forløb syntes det indvendige at have forvandlet sig til et mørkeblåt farvestof. Der har vist sig mange underlige ting i dag: der iblandt især et legeme som en kugle med to vinger som uafsladelig bevæger sig. En sammenrullet rød ting omtrent 8" lang. Et stykke, der lignede et granatæble, men var for langt borte til at blive fanget. Goplerne (meduserne) forekommer mig at være de samme, som ved den franske kyst, og de ti, som jeg fangede i går, kunne jeg ikke skelne at være mere en art, skønt jeg intet kan sige om arten, da jeg mangler en håndbog!

Lørdag den 19. april passeredes ækvator

og i de følgende dage sås en enkelt svale, ligesom det lykkedes ham at fange krabber og tang samt to ganske afskyelige dyr, som jeg antager, kan være meerhajen.

Den 23. april uden sammenhæng med beskrivelsen af de pågående havbiologiske undersøgelser fremkom jægermesteren med et ønske om at være på konditoribesøgen enten i København eller Paris: *Havde man her Bellevue eller André Pedrins konditori på Nytorv eller Tortomis Café på Boulevard des Italiens eller Café de la Paix i Paris – eller blot et glas champagne – hvilken herlighed! – Havet er dejligt, men en april morgen på landet i det kære Danmark er meget smukkere. Den kølige luft og den søde fuglesang er over al beskrivelse dejlig. Nu begynder enkelte blomster at komme frem. Himlen give held, at jeg i dag et år måtte være hjemme!*⁶⁶

Endnu ganske stille. Vi har aldeles ingen vind, men kun en åndsfortærende "gynge". Her er kedeligt. Aftenen er meget smuk, solen sank i et purpur hav, hvor der var enkelte "fjelde og øer" af skyer, ibenholtssorte med en ganske smal gylden

kant. Bølgerne lyste grønt og farvedes hist og her af aftenrødens ild. Nu stråler Venus og Det sydlige kors, der er et dejligt stjernebillede, bestående af 4 store stjerner og en liden. Der fløj stjerneskud gennem korset, da jeg tænkte på, at jeg ville fortælle søster Christiane herom. Men Gud give, at disse "forlystelser" snart må være ombyttet med Nordens kolde himmel.

Mandag den 5. maj dukkede Martinique endelig op efter knapt fem ugers sejlads. Solen daler i sin røde ild. Foran hæver Dominique sig i tre underfulde bjerge indhyllet i mørkeblåt, der ganske løber sammen med skyerne. Fjernt mod nord ses Guadalupe, som skjules i blåagtige skyer.

Martinique

Om morgen den 6. maj før solopgang var Antigone tæt ved Martinique. Hele landet strækker sig fra syd til nord. Solen begyndte med at hæve sig over bjergene og vil desværre nok snart gøre det umuligt at sidde her og indånde den dejlige morgenluft.

Landet er bare høje bjerge gennemskåret af frygtelige kløfter, hvor det syntes kun slanger og firben kan trives – og i det højeste kun en stakkels neger, der i Afrika ville have det meget værre i den brændende sandørken, kan dog holde ud at være her. Jeg har ikke engang lyst at gøre ekskursion, men har det ivrige ønske snart at måtte finde en skibsløjlighed videre. I dette øjeblik lige midtfor i landet en negerlandsby, der er tækket med blade fra kokospalmen, omringet af banan- og palmetræer. Gid negerne ville bringe os nogle frugter! Især banan og melon længes jeg efter samt ananas. Man ser tydelig folkene på strand-sletten.

Til venstre ligger en kirke lige ved stranden med firkantet tårn og rødt tag omgivet af nogle

små landsbyer, hvor udenfor står herlige store hestekøretøjer opstillet til tømning med retning opad en sukkermark, der ser noget gullige ud, som om den manglede regn. Bjergene er bevokset med krat, stiger straks til en frygtelig højde og har i øvrigt en hætte af tykke skyer. Især det allerhøjeste er meget lig et krater. Oppe på bakken brændte en ild for at vise vej.

Efter at være kommet i havn onsdag den 7. maj besøgte jeg Gerards kontor, hvor den ansatte, Hr. Chevalier talte engelsk. I går havde der været god lejlighed til St. Thomas, og man venter hver dag.

Gud give, at jeg var dér! Det antigonske liv var forfærdeligt!

Nu har jeg spist en herlig frokost hos hr. Chevalier. Gud give, at jeg snart må finde skibsløjlighed til Sct. Croix, denne by er rædsom midt på dagen!

En boghandler modtog mig med allerstørste godhed, som virkelig rørte mig. Jeg sad dér hele dagen, da det blæste så gyseligt efter kl. 12. I den nydelige boglade er der allehånde pæne ting i papir, som til højre et billede af Schweitz, et smukt kobberstik, hvorefter følger en mængde nydelige billeder. Under bogreolen ved gulvet: Handsker, halsbånd og alt, hvad en dame ville ønske og andre med nips, Eau de Cologne og til venstre atter bøger.

Middagen blev indtaget sammen med øens kommandant, der er en meget artig herre, og politimesteren i den herlige klub.

Fredag den 9. maj, Kl. 11: Gud være lovet, ombord på den engelske "mailboat". Det var en skrækkelig by, snarere gold med en rasende varme og en frygtelig stank. Dog meget herlige folk og en stor amerikansk klub, der er en brillant bolig, der passede sig for en generalguvernør.

Dominique

Lørdag den 10. maj 1828, morgen kl. 6, ligger vi

til anker ud for Dominique. Lige for ligger byen Rosseau, der består af omtrent 30 huse omgivet af ret nette haver med kokospalmer og jasminurt. Bygningerne er ganske europæiske i to etager. Over byen ses et fladt fjeld at skyde sig frem med banan og ananas planter. Landet er utroligt smukt og beplantet fra øverst til nederst med sukker, kaffe og bomulds plantager.

Der er ellers afskyeligt og uhyre følt på slig en lille "mailboat", hvor det stinker på det allerværste af høns etc.

Søndag, den 11. maj 7½ Morgen. Vi ligger tæt under Basse-Terre på Guadalupe – Byen ser skiden ud, men har en smuk beliggenhed lige ved vandet, omgivet af en halv rund kreds – vistnok en hel mil i omkreds – og dyrket med sukkermarker, ananas haver og kaffeplantager, hvor der af og til ligger ret smukke og store huse. Denne omkreds omgives med fjelde omhyllet af skyer, hvoriblandt det højeste ser meget kratermæssig ud.

Fortet ligger ved den sydlige side af byen. Volden er gamle sorte mure. I øvrigt udmærker byen sig ved tvende små bygninger med fladt tag. Nærmest ved vandet tvende lange, store bygninger, dog mørke i farverne, og et firkantet gult hus med hvide vinduesskodder (rådhuset).

Soldaterne – som for lidt siden havde eksercits – kommer nu ud af fortet. Der er mange træer i byen og det hele ville blive et af de nydeligste prospekter, som denne skrækkelige egn kan fremvise.

Landet er endvidere meget smukt for øjet, behageligt grønt og endnu oversået med plantager. Men skrækkelig må det være at bo derpå dette langs havet værende sted, hvor solen må brænde afgrøden. Stor lykke er det for mig, at himlen er ganske bedækket af skyer.

Efter chokolade serveredes der to timer senere bananer i en ret af fløde. Kaptajnen var et par timer i land.

På toppen af bjergene holder skyerne sig i en finere hvidlig masse af alle mulige farver, der i et maleri ville have afgjort virkning, farver som jeg aldrig har set anvendt. Fru Bolette Puggaard skal gøres opmærksom herpå. Bolette Puggaard, født Hage (1798-1847), var gift med grosserer Hans Puggaard (1788-1866), der var en af datidens kendte danske forretningsmænd. Bolette Puggaard hørte sammen med ægtefællen til den kreds af borgerlige mæcener, der i 1840'erne støttede kunstnere som Constantin Hansen, Jørgen Roed, H.W. Bissen og Wilhelm Marstrand. Bolette var i 1830-31 privatelev hos C.W. Eckersberg og har bl.a. malet italienske landskaber.

Antigua

Et lidet stykke af det østlige Antigua ligner aldeles det kære danske. Bakkerne her er bedækket med træer og sukkermarker, der i en afstand af en engelsk mil aldeles ligner den grønne rug og hvede. Små fiskerhytter ligger ved vandet, hvor bakken løber ud.

Den rasende brændende sol er nu borte kl. 2. Vi er to mil fra Antigua – men det er stille og lyner stærk foran os. Landet ligner her aldeles kysten ved Calais – lige for er en hvid vejrmølle omgivet af dyrkede marker i en smuk dal. Lidt fra stranden ligger plantagen med negerbyen. Den nærmeste kyst, som vi kunne nå på en halv time, har sandrevler. En hvid fugl kredsede over os, den lignede en fjordterne (sterna hirundo).

Vi sejlede i denne morgen, tirsdag, den 13. maj, ind i en smuk bugt, hvor yderst på pynten ligger et cirkelrundt batteri. Flere smukke plantager både foran og af og til mellem bjergene. Inderst i bugten, der er dækket med stærke batterier, ligger staden Sankt John omgivet af højere og lavere veldyrkede marker. På reden ligger 6 store 3

master. Vi passere et fast batteri med 48 store kanoner. Antigua var den engelske flådes hovedbase i Det Caribiske Hav.

Gik i land og fik en herlig frokost med the hos Mr. Brandt, hvor Seigneur Guriane straks genkendte mig.

Set en fugl, som en routerne (sterna caspie) med sort hale, næb og ben lakrids.

Natten mellem den 13. og den 14. maj fra Antigua til Montserrat var ganske forfærdelig med torden og lynild. Vinden løb minutligt i alle hjørner, og himlen var idelig ild.

Vi var 24 timer fra Antigua hertil, omtrent 5 danske mil – umådelig kedeligt – hvert øjeblik måtte vi være i kahytten – høj søgang, den hele aften og nat lynede det uafbrudt. Kaptajn Bernaets siger, at det er første gang, at han næsten uafbrudt har fundet modvind. Disse egne med den evige torden.

Montserrat

Kaptajnen er nu onsdag den 14. maj gået i land på Montserrat, der er et bjergfuldt land ligesom de andre, men her er ingen byer, alene nogle huse med en mølle ligger omgivet af et veldyrket land

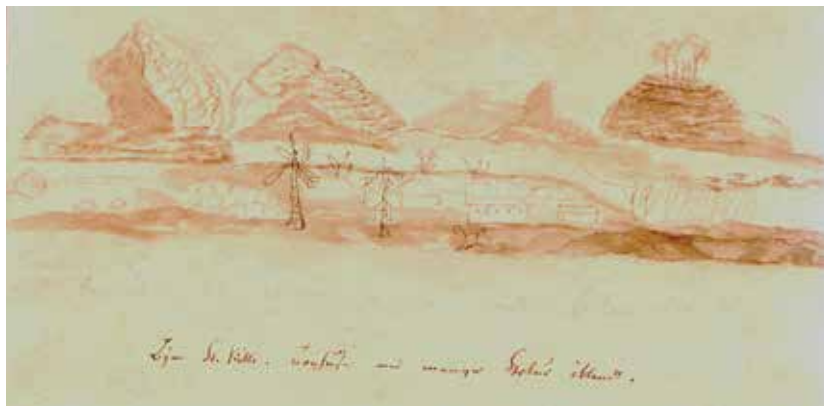
med smukke sukkermarker, der hæver sig lidt ved kysten.

Nevis

I går var det en sand festdag, da kaptajnen bragte en skildpadde med fra Antigua, som vor kok tillavede. Den smagte herligt. Men uden egen forsyning er det ellers mådeligt på skibet med måltiderne. Alt her er skident og uordenligt i højeste grad. Efter bordet blev fanget en liden haj, der straks kogtes og blev fortæret med megen grådighed. Jeg tog kun en mundfuld og ærgrede mig, fordi jeg have lade mig overtale. Denne nøden er kedelig!

Ved bortgangen fra Sct. Kitts en højst mærkelig skyepumpe, der gik gennem den blå æter og med rødlige og blå skyer. Denne by har en nydelig beliggenhed, har en veldyrket slette, begrænset af høje bjerge i smuk farve. Et fjeldtag træder frem over de grå skyer. De finere skyer mod nord i de dejligste farver, ubeskriveligt dejligt som et maleri. Christi Himmelfartsaften.

Fredag den 17. maj 1828 ved solopgang: Vi er under sol, vejr og vind som på Sct. Thomas, da regnen nu er forsvundet. Vi fik i går nye passagerer ombord, heriblandt en grev Adams, der har

Byen St. Kitts: "Træhuse med mange kokos (palmer) i blandt." Tegnet af Charles Teilman, 1828. Foto: Privateje.

givet mig sit visitkort. Hvor ville det være herligt at gøre en visit i England, – og hvor ubeskriveligt om 2 måneder at rejse mod nord. Jeg længes efter Endrupholm. Klokken 11,15 var grev Adams så god at give mig nogle magnesia, da min mave er ikke ganske vel, skønt jeg heller ikke har nogen egentlige smerter.

Vi er nu 20 til 30 mil fra St. Thomas. Kl. 2 var jeg rask. Hvilken lyksalighed, at jeg befinder mig vel. Måske om nogle dage har jeg det fint?

Tortola

Lørdag den 18. maj 1828, morgen kl. 7, ved Tortola havn (Britisk Vestindien). Kl. 10 ser vi St. John tæt ved os. Måger lig "Ride" (Rissa tridactyla) lander med ganske mørk ryg – flere forskellige sorter bor her i tusindvis på fuglebjerger, flere i nærheden af Tortola.

St. Croix

Søndag den 19. maj 1828, Kl. 3 ankom jeg til Christianssted, hvor jeg tog ind hos Md. Grey og spiste til middag dér. Gjort visit hos generalguvernøren, der indbød mig til selskab samme dag, der var meget brillant og morsomt. Mange damer, dans og set gamle bekendte igen.

Mandag, den 20. maj 1828 var Charles Teilman imidlertid lidt mat, hvorfor han

måtte sende afbud til endnu et middagsselskab. Om tirsdagen tog han til "Westend" for at besøge Christian Wormskjold, der siden 1814 havde opholdt sig på De vestindiske Øer, først som justitssekretær og senere som auditør og kgl. advokat (statsadvokat). Han var alvorlig syg, og da han ønskede at dø hjemme i Danmark, stod Charles Teilman med endnu en god grund til at forlade St. Croix hurtigst muligt for at følge Wormskjold hjem.

Opholdet på "Westend" blev derfor længere end oprindelig planlagt, og først to dage senere forlod Charles atter Wormskjold for nu at gøre visitter på en række plantager som bl.a. Grove, Montpellier, Bethlehem, Hope og La Grange.

Og endelig tirsdag, den 28. maj 1828 – seks måneder efter rejsen var påbegyndt – oplyser dagbogen lakonisk: *Indsat i embedet som toldinspektør. Spist hjemme. Besøgt Bethlehem. Prøvet en ny hest!*

Dette er dagbogens sidste indførsel, men et halv år senere findes der endnu én indskrevet et tilfældigt sted i bogen ved Scilly Øerne 45 km sydvest for Landsend i Cornwall den 23. november 1828, klokken 9 om aftenen: *Min stemning er så spændt, at jeg*

Toldboden i Christianssted på St. Croix, hvis ældste dele daterer sig tilbage til 1734.

Foto: Historic American Buildings Survey. (Libery of Congress, Washington)

*aldeles ikke kan fatte, at jeg nu skal finde et nyt liv. Jeg har næppe mod til at håbe – at gense fødelandet og venner – i morgen ser jeg måske land. At gense de trofaste venner i Varnæs og på ENDRUPHOLM!*⁶⁷

Årene efter 1828

Dagbogens totale tavshed om hjemturen fra St. Croix i november 1828 er typisk for Charles Teilman. Christian Wormskjolds alvorlige sygdom har gået ham på, og fæteren døde også umiddelbart efter hjemkomsten den 18. januar 1829 og blev begravet i det endnu eksisterende familiegravsted på Frederiksberg Kirkegård. Desværre skrev Charles Teilman heller intet referat af samtalen med Peter v. Scholten.

Vel hjemme igen viste Frederik VI nu Charles Teilman sin kongelige nåde og velvilje ved den 21. marts 1829 at udnævne ham til hofjægmester, men et nyt embede hjemme i Danmark kom ikke på tale. Teilman måtte derfor igen vende tilbage til Vestindien og til det for ham så usunde klima. Han var igen tilbage på St. Croix den 3. december for at tiltræde embedet den 9. december 1829. Han søgte herefter af helbredsmæssige årsager sin afsked som toldinspektør, der blev ham bevilliget med virkning fra 30. april 1832 i nåde og med pension.

Hermed var ulykkerne ikke færdige! I 1833 blev Endrupholm solgt, og som en ringe trøst i forbindelse hermed erhvervede hofjægmesteren sig forpagtningen af de kgl. jagttrettigheder på Skads, Nykirke, Fåborg, Årre, Grimstrup og Åstrups sogns marker på livstid mod en årlig afgift af 45 rdl. sølv.

Charles Teilman lejede sig nu ind på

Kørup Gods ved Kerteminde og helligede sig jagten og naturvidenskaben. Som jagtfælle havde han i 1830'erne og 1840'erne af og til den senere Frederik VII. Efter sit mislykkede første ægteskab med Frederik VI's yngste datter, prinsesse Vilhelmine boede prinsen først i Fredericia og efter 1840 i Odense som guvernør på Fyn, hvor hofjægmesterens svoger, Carl Emil Bardenfleth var kronprinsens hofchef. Prins Frederik elskede friluftslivet og jagten, og da Bardenfleth var knapt så interesseret, rykkede Teilman i "felten" som hans stedfortræder, og om deres fornøjelige jagtture både på Fyn og i Jylland gik der frasagn.⁶⁸

På det ornitologiske område kom Teil-

Titelbladet til den af Charles Teilman i 1848 udsendte pjece.

Foto: Privateje.

man i forbindelse med Niels Kjærbølling (1806-1871). De tidligere på Endrupholm beroende fugletegninger, der var malet efter naturen af Jeppe Staun,⁶⁹ blev udlånt til Christian VIII's fuglekabinet på Amalienborg. De blev brugt som forlæg til fugletavlerne i Kjærbøllings værk "Ornithologia Danica, Danmarks fugle", som Kjærbølling begyndte at udsende i 1848. Endvidere meddelte jægermesteren Kjærbølling sine mange ornitologiske iagttagelser, som blev indarbejdet i værket om Danmarks Fugle 1851-1852. Teilman havde også gjort notater på St. Croix til en afhandling om fuglelivet i Vestindien, men dette materiale blev aldrig færdigbehandlet.⁷⁰

I årene omkring 1840 publicerer Charles Teilman under forskellige pseudonymer som "Anders Fisker" eller "En gammel Jæger" bl.a. en lille rejsebeskrivelse tværs gennem Jylland, en folkelig fortælling om Bjovlund Trold og rejseminder fra et naturforskersmøde i Stockholm i 1842. Og endelig i forbindelse med Treårskrigen udsendte han pjecen: Nogle Vink til Jægere – meget brugelig for de Skytter, som nu drager i Felten.⁷¹

Under et langt sygeleje i begyndelsen af 1843 var astmaen ved at tage livet af ham. Her dukkede Frederikke Dorothea Leschly (1817-1889) op. Hun plejede og passede ham – og de forelskede sig. De blev gift den 27. juni samme år i Christiansborgs Slotkirke, og fik den 16. marts 1845 sønnen, Tøger Reenberg de Teilman. Han kom på Herlufholm, hvor han døde allerede den 1. marts 1860 af lungebetændelse. På hans grav rejste hans kammerater en endnu eksisterende gravsten. Der er noget, der kunne tyde på, at sønnen havde arvet sin fars for-

*Tøger Reenberg de Teilman (1845-1860). Litografi.
Foto: Privateje.*

nemme evne til at kunne omgås med alle og være ven med de fleste.

Hofjægermester Andreas Charles de Teilman døde selv af astma den 10. december 1852 på Frederiksberg, hvor han de sidste år boede i Allégade 22, og han blev begravet på Frederiksberg Kirkegård.

Noter:

- 1 Einar Jensen, s. 113-114.
- 2 FRA VI, s. 603-34.
- 3 FRA VI, s. 633.
- 4 Den pågældende dagbog ejedes endnu i 1990 af Hellen de Teilman Wied (1915-94). I hendes bo var den ikke længere at finde.
- 5 Ejes i 2017 af Carsten de Teilman Hald.
- 6 Dagbogen: 21/4 1828.
- 7 Dagbogen: 24/4 1828.
- 8 Dagbogen: 18/4 1828.

- 9 Dagbogen: 4/4 1827.
 10 Sven Houmøller, s. 10.
 11 I.K. Rosenørn-Teilmann, s. 14.
 12 Peter Jessen, s. 6-16.
 13 Erik Pontoppidan, s. 630-31.
 14 FRA XIX, s. 62-96. 1975.
 15 Bernt Løppenthin: s. 125.
 16 Dagbogen: 30/4 1828.
 17 Danmarks og Islands Fugle, s. 159, noten.
 18 Danmarks og Islands Fugle, s. 116
 19 Dagbogen: 13/4 1828.
 20 Dagbogen: 4/5 1828.
 21 Dagbogen: 6/6 1828.
 22 Dagbogen: 19/4 1828.
 23 Rejseforberedelserne er nednoteret et par måneder efter de fandt sted og er uden dato.
 24 Dagbogen: 20/4 1828.
 25 Le Nouveau Conducteur de l'Étranger à Paris, s. 19.
 26 Dagbogen: 20/4 1828.
 27 Dagbogen: 5/5 1828.
 28 Dagbogen: 11/4 1828.
 29 Dagbogen: 24/1 1828.
 30 Dagbogen: 16/2 1828.
 31 Guide pittoresque, s. 13 og Dagbogen: 29/1 1828.
 32 Königlich-Dänische Hof- und Staats-Calender 1829, spalte 179.
 33 D.A.A.1991-93: s. 770 – tilhørte Moltke slægtens Glorup linje.
 34 Th. Thaulow, s. 220 pp.
 35 Dagbogen: 29/1 1828.
 36 Dagbogen: 26/1 1828.
 37 Dagbogen: 31/1 1828.
 38 Dagbogen: 1/2 1828.
 39 Dagbogen: 4/2 1828.
 40 Dagbogen: 13/2 1828.
 41 Dagbogen: 31/1 1828.
 42 Dagbogen: 7/2 1828.
 43 Dagbogen: 26/1 1828.
 44 Dagbogen: 7/2 1828.
 45 Dagbogen: 13/2 1828.
 46 Catalogue Raisonné.
 47 Frédéric Mercey, Tome 14, 1854, s. 807-816.
 48 Dagbogen: 12/2 1828.
 49 FRA XXIV-2, 1988, s. 229.
 50 Conducteur de Paris, s. 247.
 51 Dagbogen: 8/2 1828.
 52 Dagbogen: 4/2 1828.
 53 Dagbogen: 27/1, 29/1, 30/1, 4/2, 5/2, 7/2, 13/2 1828.

- 54 Dagbogen: 27/2 1828.
 55 A. Thiers, IX, s. 409-411.
 56 Dagbogen: 26/1 1828.
 57 Dagbogen: 25/2 1828.
 58 Dagbogen: 20/2 1828.
 59 Charles Teilman forærede senere de pågældende plancher til pastor H.N.T. Friis, Vilslev, der var gift med hans brordatter, Sophie Amalie de Teilman.
 60 Dagbogen: 23/2 1828.
 61 Klaus Neiiendam, s. 87-88.
 62 Tove Clemmensen et al: s. 50.
 63 Niels Petri, s. 65.
 64 Dagbogen: 21/3 1828.
 65 Annales maritimes I, s. 991.
 66 Dagbogen: 10-23/4 1828.
 67 Dagbogen: 23/11 1828.
 68 J. Madsen, s. 97-99.
 69 Kong Christian VIII's Dagbøger IV, 1. del 1839-43, s. 61.
 70 Materialet opbevares på Det kgl. Bibliotek.
 71 J. Richter: "Jægermesteren på Kærgård" indeholder oplysninger om Charles Teilmans litterære aktiviteter og hans liv efter hjemkomsten.

Litteratur

- Catalogue Raisonné des *tableaux de la Galerie de M. le Maréchal-Général Soult, Duc de Dalmatie*, Paris 19.-22. maj 1852.
 Clemmensen, Tove og Hanne Raabyemagle: *Brede Hovedbygning*. Nationalmuseet 1996.
 Danmarks Adels Årbog: 1925: Holck, 1928: Wormskjold, 1932: Rosenørn, 1937: Benzons, 1943: Gersdorff, 1946: Wedelsparre, 1948: Bardenfleth, 1970-71: Raben, 1991-93: Moltke, 2000-02: Juul og 2006-08: Teilman.
 Guide Pittoresque de L'Étranger dans Paris et Environs. Paris 1843.
 Houmøller, Sven: *Excellencen Otto Ditlev Rosenørn-Lehns optegnelser*. København 1960.
 Jensen, Einar: *Kjærgaard. Historien om en herregård og dens skæbne, om dens egn og dens brug*. JPBureau's Forlag 1986.
 Jessen, Peter: *Morten Wormskjold – den glemte opdagelsesrejsende*. København 1987.
 Kong Christian VIII's *Dagbøger og Optegnelser*, København 1943-1995.
 Königlich-Dänischer *Hof- und Staats-Calender für das Jahr 1829*.
 Løppenthin, Bernt: *Danske ynglefugle i fortid og nutid*. Odense 1967.
 Madsen, Jesper: *Kærgård. Fra Ribe Amt 1908*, s. 97-99.

Madsen, Jesper: Sneum og Tjæreborg Sogne. *Fra Ribe Amt 1911-14*, s. 459-60.

Marchant, Francois Marie: *Le Nouveau Conducteur de l'Etranger à Paris en 1822*. Paris 1822.

Mercey, Frédéric: *La Galerie Espagnole du Marechal Soult*, Revue des Deux Mondes, Nouvelle période, tome 14, 1854.

Neiiendam, Klaus: *Dr. Ryges dagbog*. Paris 1832, s. 87-88.

København 1979.

Petri, Niels: *Stamtavle over slægten Petri*. Forlaget Rhodos, København 1995.

Pontoppidan, Erik: *Den Danske Atlas*, Tomus I. København 1763.

Renouard, Jules et Cie: *Guide pittoresque de L'Etranger dans Paris et ses environs*, Paris. U.å.

Richter, John: Jægermesteren på Kærgård. *Fra Ribe Amt 1923-27*, s. 603-634.

Rosenørn-Teilmann, I.K.: *Om slægten Wormskiold (1757-1871)*. København 1902.

Teilman Hald, Carsten: Jeppe Staun. *Fra Ribe Amt 1975*, s. 61-96.

Teilman Hald, Carsten: Et vestjyske herregårdsbibliotek, *Fra Ribe Amt 1988*, s. 228-238.

Teilman Hald, Carsten: Det vigtigste fra Kærgård. *Fra Ribe Amt 2004*, s. 35-46.

Teilmann, Charles: *Bjovlund Trolld*, Orion 2. Bind, 1839.

Teilmann, Charles: *Danmarks og Islands fugle*, Ribe 1823.

Teilmann, Charles: *Jättegyder på Hästholmen*. Tidsskriftet

Teilmann, Charles: *Rejseminder* (fra Stockholm), T.A.

Beckers historiske kvartalsskrift, "Orion" I, 1843. Kosmos, 1. bind, 1843.

Teilmann, Charles: *Trende Dages Rejse fra lille Belt til Vesterhavets Sandbjerge*. Hist. statistisk Månedsskrift for Ribe Stift, juli 1838.

Termansen, J. Th.: Nogle optegnelser over Slægten Termansen, *Fra Ribe Amt 1969*, s. 267.

Thaulow, Th.: *Lillie-Juulernes Slægteborg*, København 1925.

Thiers, Adolphe: *Consulatets og Kejserdømmets Historie*, bind IX. København 1850.

Vibæk, Jens: *Vore gamle tropekolonier*. Dansk Vestindien 1755-1848, bind 2. Fremad 1966.

Ikke trykte kilder

Teilman, Andreas Charles de: *Dag- og Erindringsbog fra Rejsen: Endrupholm-Paris-Bordeaux-St. Croix*.

Carsten Michaël de Teilman Hald, cand. jur., Sct. Marcus Plads 10, 1921 Frederiksberg C.

Har tidligere dels med artikler i Fra Ribe Amt, Mark og Montre, Personalhistorisk Tidsskrift m.fl. dels med bøgerne "Vestjyske Adelsfolk" og "Et vestjysk apotekerhjem" behandlet lokal- og kulturhistoriske emner.